

in vitis honorum, et calles iustorum custodias. — Pendet hoc sententia a vers. 11 : « Prudentia scrupulosa ut evasias a via mala, » etc., atque « ut amovitis in via bona. » Duos enim fructus et officia sapientiae ac prudentiae assignat, nimirum declinare a malo, et facere bonum : non enim sufficit ad justitiam et salutem mala non agere, sed requiritur ut et bonis operibus insistatur. *Calles* significat viam iustorum esse angustam, arduam et excelsam. Nam « callis est iter peccatum inter montes angustum et tritum, a callo peccudis vocatum, quasi callo peccatum p-aderatur, » ait S. Isidorus, lib. XV *Origin.* cap. ult.

Porro Septuaginta vertunt, *nam si ambulaverint semitas bonas* (Cassianus, *reas*), *invenissent utique semitas justitiae leves*; semita enim virtutis ambulatio in ea, et exercitio usque fit levis. Sic quoque legit S. Hieronymus vel potius S. Reginus, epist. ad *Calaniam* : « Asperam, ait, nobis et insuavem virtutum viam nimia fecit vitiorum consuetudo; quae si in alteram partem transferatur, invenitur, sicut Scriptura dicit, semita justitiae levis. » Sic et legit Cassianus, *Coll. XXIV*, cap. XXIV, ubi docet legem Dei et virtutis esse in se levem, sed concupiscentia et vitio nostro fieri gravem : « Hos, ait, nos esse manifestum est, qui semitas Domini rectas ac leves pravis durisque desideriorum cautibus asperamus, etc., dum presentium oblectationum illecebris occaecati, per obscuros impeditosque vitiorum sentibus calles, laevaris erubris et dirupta illa nuptiali veste repantur, non modo autissimis veprimis aculeis configendi, sed etiam virulentorum serpentum vel scorpionum illic latitantium ictibus prosterendi. »

Sic et S. Augustinus, lib. *De Natura et Grat.*, cap. LXXI, ubi docet amanillibus legem sapientiae et charitatis esse levem, timenlibus vero gravem. « Omnia quippe, ait, sunt facilia charitati, cui Christi sarcina levis est : aut ea una est sarcina ipsa quae levis est. » Et inferius : « Secundum hoc et illud dicitur est : Si ambulaverint semitas bonas, invenissent utique semitas justitiae leves. » Objicit deinde : « Quomodo ergo dicitur, *Psal. XVI* : « Propter verba laborum tuorum ego custodi vias duras, nisi quia utramque verum est? Durae sunt timori, leves amoris : charitas ergo inchoata, inchoata justitia est : charitas protracta, protracta justitia est : charitas magna, magna justitia est : charitas perfecta, perfecta justitia est. » Rursum via justitiae levis est, quia expedita et libera ab amore rerum temporalium, quarum cupiditate et onere impii degravantur. *Tertio*, levis, quia aliis gratiae Dei sustollit et vehitur. Unde Christus, *Matth.* cap. XI, vers. 28 : « Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde : et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve. »

21 et 22. QUI ENIM RECTI SUNT, HABITABUNT IN TERRA, ET SIMPLICES PERMANEBUNT IN EA. IMPII VERO DE TERRA PERDENTUR : ET QUI INIQUE AGUNT, AUFERENTUR EX EA. — Pro *habitabunt*, Symmachus vertit, *hereditabunt*; Arabicus, et *viam impiorum perdit de terra, et qui transgrediantur legem, ejectionem ab ea*. Pro *simplices*, Hebraei est *תמימים* *temimim*, id est *perfecti*; Septuaginta, *sancti*, Pagninus, *immaculati*; Vatablus, *integri*. Pro *perdentur*, Hebraice est *ייראו* *icareto*, id est *excidentur*. Pro *aferentur*, Hebraice est *ייראו* *issesehu*, id est *evenerunt, eradentur*; Chaldaeus, *directores eradicabuntur ex ea*; Vatablus, *funditus evellentur*; Syrus, *radicitus extrahentur*.

Per terram accipe terrenam opulentiam et felicitatem, puta longam, pacificam, prosperam et opulentam vitam in terra : haec enim Judeis illo aevo a Deo promissa erat, si pietatem colerent, *Deuteronom. XI*.

Anagogice et maxime sub terra presenti intelligitur terra viventium, sanctis et electis a Deo promissa et parata in caelo : sic enim, ut nuper dixi, haec promissiones felicitatis terrae ad litteram accipiende sunt, quatenus facte sunt Judeis; sed sub his spiritalibus adumbrate sunt, quatenus diriguntur ad Christianos. Ita S. Augustinus, lib. IV *De Civit.* cap. XXXIII : « Hoc, ait, est sacramentum veteris Testamenti, ubi occultum erat novum, quod illis promissa et dona terrena sunt intelligentibus, etc., et quae illis temporalibus significaretur aeternitas, et in quibus Dei donis esset vera felicitas. » Nam bona temporalia, ut idem ait in *Psal. CV*, « ideo nemini conferunt veram felicitatem, quia non exstinguunt insatiabilem cupiditatem. Qui enim biberit, ait, ex hac aqua, sitiet iterum, » *Joan.* cap. IV. Unde Beda et Hugo per terram accipient Ecclesiam tum militantem, tum beatam et triumphantem. Porro nove auctor *Catena Graecor.* per terram accipit aetherem, in quo quasi in terra post mortem miles et Sancti habitant, ut inde in die iudicii transferantur in caelum ad videndum Deum : « In illa namque, ait, mansueti velut in tabernaculis etatem agunt, in ipsam caelum deinde aliquando assumendi, ut appareant vultui Dei. » Videtur ergo auctor hic sentire athenas iustorum post mortem quiescere in aethere, nec videre Deum ante diem iudicii, quo transferentur in caelum. Verum hic est error accedens ad errorem Chilistarum, qui consuebant sanctos in hoc mundo regnuros cum Christo per mille annos, ac deinde transferendos in caelum, de quo dixi *Apoc. XX*, 4. Pejus Aben-Ezra : Pii, inquit, terrae hereditatem adipiscuntur in futuro saeculo. Haec enim est fides et spes judaizantium, qui sub suo Messia non nisi terra bona expectant, caelestium ignari.

Nota est *hereditabunt* ex Symmacho : significat enim terram tum presentem, tum futuram in caelis, solis iustis et sanctis deberi jure quasi hereditario, utpote filii Dei, cujus est terra et pleni-

tudo ejus. Unde illud : « Fidei totus mundus divitiarum est. » Impii ergo dum terram occupant jure non suo, etsi non iniuste, certe iniuste eam occupant : invadunt enim hereditatem Dei et filiorum Dei, cujus ipsi sunt inimici et hostes : quocirca quasi iniqui possessores ipsi ex ea non tantum auferantur, sed spiritus exeidentur, et eradicabuntur, ut nulla eorum supersit prosapia, fama vel memoria. Hoc apud Judaeos Deus faciebat communiter; apud Christianos vero permittit impios ad tempus terra frui, sed in fine vitae eos omnino ab ea abradit, et in tartara deturbat. Rursum est *abradentur* et *excidentur* significat impios invitos, et magno dolore ac cruciati a terra auferri et evelli, utpote illi toto corde affixos, nec habentes caelestium spem; cum ex adverso sanctis terra sit exsilium, oculum patria, ideoque et terra in caelum migrare desiderant. Alludit ad *Job* cap. XVII, vers. 17 : « Memoria illius pereat de terra, etc. Expellet eum de luce in tenebras, et de orbe transferet eum. Non erit semen ejus, neque progenies in populo suo, nec ullae reliquiae in regionibus ejus. »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet primo, quod sapientia vitam prolonget, gratiamque Dei et hominum conciliet; secundo, vers. 5, sperandum esse in Deo, eumque colendum, ac patienter ferendam ejus castigationem; tertio, vers. 13, laudat sapientiam a pretio, pulchritudine, longevitate, opibus, potentia, efficientia, pace et securitate; quarto, vers. 27, emulandum esse docet pios in beneficentia, non impios in proavitate, eo quod impio sequatur perditio, pios vero benedictio.

1. Fili mi, ne obliviscaris legis meae, et praecepta mea cor tuum custodiat, 2. longitudo enim dierum, et annos vitae, et pacem apponent tibi. 3. Misericordia et veritas te non deserant, circumda eas gutturi tuo, et describe in tabulis cordis tui : 4. et invenies gratiam, et disciplinam bonam coram Deo et hominibus. 5. Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, et ne innitaris prudentiae tuae. 6. In omnibus viis tuis cogita illum, et ipse diriget gressus tuos. 7. Ne sis sapiens apud te ipsum : time Deum, et recede a malo : 8. sanitas quippe erit umbilico tuo, et irrigatio ossium tuorum. 9. Honora Dominum de tua substantia, et de primitiis omnium frugum tuarum da ei : 10. et implebuntur horrea tua saturitate, et vino torcularia tua redundabunt. 11. Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias : nec deficias cum ab eo corripis : 12. quem enim diligit Dominus, corripit : et quasi pater in filio complaceat sibi. 13. Beatus homo, qui invenit sapientiam, et qui alluit prudentia : 14. melior est acquisitio ejus negotiatione argenti, et auri primi et purissimi fructus ejus : 15. pretiosior est cunctis opibus : et omnia, quae desiderantur, huic non valent comparari. 16. Longitudo dierum in dextera ejus, et in sinistra illius divitiae, et gloria. 17. Via ejus via pulchra, et omnes semitae illius pacificae. 18. Lignum vitae est vitae, qui apprehenderit eam : et qui tenuerit eam, beatus. 19. Dominus sapientiam fundavit terram, stabilivit caelos prudentia. 20. Sapientia illius eruperunt abyssi, et nubes rore condescunt. 21. Fili mi, ne effluant haec ab oculis tuis : Custodi legem atque consilium :

22. et erit vita animæ tuæ, et gratia faucibus tuis. 23. tunc ambulabis fiducia liter in via tua, et pes tuus non impinget: 24. si dormieris, non timebis: quiesces, et suavis erit somnus tuus. 25. Ne paveas repentino terrore, et irruentes tibi potentias impiorum. 26. Dominus enim erit in latere tuo, et custodiet pedem tuum ne capiaris. 27. Noli prohibere benefacere eam, qui potest: si vales, et ipse benefac. 28. Ne dicas amico tuo: Vade, et revertere: eras dabo tibi: cum statim possis dare. 29. Ne moliaris amico tuo malum, cum ille in te habeat fiduciam. 30. Ne contendas adversus hominem frustra, cum ipse tibi nihil mali fecerit. 31. Ne æmuleris hominem injustum, nec imiteris vias ejus: 32. quia abominatio Domini est omnis illusor, et cum simplicibus sermocinatio ejus. 33. Egostas a Domino in domo impij: habitacula autem justorum benedicuntur. 34. Ipse deludet illusores, et mansuetis dabit gratiam. 35. Gloriam sapientes possidebunt: stultorum exaltatio, ignominia.

PRIMA PARS CAPITIS.

MULTA PARSUM EX HOC CAPITE MUTUATIS EST ECCLÉSIASTICUS, CAP. I, CAP. III, CAP. XV, QUÆ IBIDEM EXPLICI. QUARE HIC BREVIS ERO.

1 et 2. FILII ME, NE OBLIVISCARIS LEGIS MEÆ, ET PRECEPTA MEA CŒR TUUM CUSTODIAT. LONGITUDINEM ENIM DIERUM (Septuaginta, *etatis*), ET ANNOS VITÆ, ET PACEM APPONENT TIBI. — Sunt verba non Dei, ut vult Lyranus, nec patris eujuslibet, ut vult Cajetanus, sed ipsius Salomonis, qui discipulum instruit, eumque docet veram sapientiam et virtutem: Salomon enim sapientiæ et virtutis precepta discipulo traditurus, eum excitat ad eorum cupiditatem et studium, proponendo ei præmia, nimirum vitam longam, pacificam et prosperam.

Per annos vite, primo, accipe longævitatē; secundo, sanitatem et rectam valetudinem: nam anni languoris sunt potius anni mortis quam vite, ait Lyranus; tertio, noster Salazar per annos vite accipit integram vite humanæ periodum, q. d. Vives 70 annos vite humanæ a Deo prescriptos, Psal. LXXIII: « Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni; » quarto, Jansenius et Baynus, longitudinem dierum referunt ad presentem vitam, annos vero vite ad futuram et æternam, ne per tautologiam idem repeti videatur. Unde ex Hebraeo veritas, annos vitarum, puta annos vite tam naturalis quam supernaturalis, tam presentis quam æternæ, tam gratiæ quam gloriæ. Perperam R. Levi sic explicat, q. d. Si legi obediens, diutius vives quam tibi ab astris fuerat constitutum: nec enim longævitas ab astris, sed a Deo decernitur et tribuitur. Per pacem accipe, primo, tranquillitatem; secundo, lectissimam; tertio, prospera omnia: hæc enim Hebræis significat pax; quarto, Jansenius et Baynus accipiunt pacem conscientiam, quæ illam Deo amicam efficit, ideoque operatur omnem sensum, itaque omnis pacis amissio, a quo est causa. Hæc quarta pax magis ad Christum pertinet, tres primæ ad Judeos: Judeis enim bonæ temporalia promissa sunt, Christianis spiritualia et æterna.

MISERICORDIA ET VERITAS TE NON DESERANT.

Chaldaeus, benignitas et veritas ne dimittant te; Vatablus, beneficentia et fides ne destituant te; Septuaginta, elemosynæ et fides ne deserant te. S. Chrysostomus argumento in epist. ad Philippenses, post hæc sententiam addit et istam: « Misericordia et fides sit tibi vera. »

Queres, quanam virtutes sint misericordia et veritas? Primo, S. Chrysostomus verbis jam citatis per misericordiam accipit elemosynam, per veritatem veram fidem in Deum. Unde Arabicus resp. Primo, elemosynæ et fidelitatis non deficient a conspectu tuo.

Secundo, Beda: Misericordia, ait, in operibus, veritas cluget in verbis.

Tertio, Lyranus: Misericordia, inquit, est erga pauperes, veritas erga omnes.

Quarto, Hugo: Misericordia, inquit, est erga proximos, veritas erga seipsum.

Quinto, noster Salazar: Misericordia, inquit, spectat proximum, veritas Deum, notatque verum ejus cultum. Alii et converso חסד chesed, id est pietas, quod Noster vertit misericordia, referunt ad Deum: pietas enim proprie et primo respicit Deum; secundo, patriam et parentes; tertio, quoslibet pauperes et afflictos.

Sexto, auctor Calæna Græcorum per misericordiam accipit charitatis officia, piæque opera; per fidem autem sanum de rebus sacris iudicium, veramque in cæteris omnibus prudentiam.

Septimo, Dionysius: Veritas, inquit, est triplex, scilicet vite, doctrinæ et justitiæ: vite, quæ vere, id est recte, vivimus; doctrinæ, quæ vere docemus et loquimur; justitiæ, quæ culque summum jus, quod ei vere debetur, tribuimus. Alii: Veritas, inquit, est triplex, cordis, oris et operis: cordis, quæ vere de agibilibus sentimus et iudicamus; oris, quæ id quod vere sentimus, eloquimur; operis, quæ vere id quod legi et virtuti conforme est operamur.

Octavo et maxime genuine: Misericordia significat opera virtutis indebita, quæ gratis et liberaliter præstantur; veritas sive fides, fidelitas et jus-

titiæ, significat opera virtutis debita, quæ ex obligatione justitiæ, fidelitatis, similis virtutis faciendæ sunt. Hæc ergo duobus S. Scriptura complectitur omne officium virtutis (omne enim vel debitum est, vel indebitum, et liberale): quod præinde quasi primum et universale sapientiæ et virtutis præceptum, primo loco assignat hic Salomon, ex eo deinde particularia singularum virtutum officia eliciturus. Ita Jansenius, Baynus, Dionysius et Cajetanus qui ait: Misericordia, Hebraice chesed, est gratia, quæ ex libero nostro animo benefacimus proximo, non ex debito; veritas est, quæ exclusa omni fictione adæquamus facta dictis, verba cordi, cor debitis.

TE NON DESERANT. — Primo, per hypallagen sive conversionem sic exponas, q. d. Tu, o fili, ne deseras misericordiam et veritatem: sic enim nec ipse deserant te. Sicut enim Deus, si non deseras virtusque neminem deserit, nisi prius ab eo deseratur, ut ait Concilium Tridentinum ex S. Augustino, sess. VI. Unde Vatablus: et non deserant exponit, sint tibi familiarissime. Nam, ut ait Sapiens: « Fugax est natura boni. » Ita S. Chrysostomus loco jam citato, explicans hæc verba de perseverantia, sic ait: « Elemosynæ ac fides ne deserant te. Non ait: Semel facias, neque secundo, neque tertio, neque decies, neque centies, sed perpetuo non deserant te, inquit. Et non dicit: Ne deseras illas, sed: Ipse ne deserat te; ostendens nos illarum, non illas nostro adiumento opus habere, docensque eo satagendum nobis esse, ut illas apud nos continuemus. Adapta, inquit, illas collo tuo. »

Preclare S. Laurentius Justinianus, cap. II De perseverantia, hæc idem dat elogia: « Perseverantia est singularis filia summi regis, finis virtutum, earumque consummatio, sine qua neque qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Nutrix est ad meritum, mediatrix est ad premium, soror patientiæ, constantiæ filia, charitatis vinculum, sanctitatis propugnaculum. Tolle hæc, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Sola est, cui æternitas redditur, vel potius quæ æternitati hominem reddit, dicente Domino: Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit, etc. Incasum enim bonum agitur, si ante vite terminum relinquatur. » Et inferius pluribus interjectis: « Solum non perseverasse, est amissio coronam. Attollite oculos ad cælum, intuemini ipsum certasse et vicisse, ac certantes fortiter adjuvare exhortationibus, exemplo, verbis, promissis et donis. Nulla debet esse trepidationis ignavia in tantis favoribus. Currite ad montem Dei, ad gloriam ipsius contemplandam, ad perfectionem virtutum, ad eamdem perseverantiam. »

Secundo proprie, q. d. Misericordia et veritas tibi, o fili, non sunt a natura insitæ, nec connaturales, sed extrinsecæ et adventitiæ: sunt enim quasi angeli e cælo ad te demissi, ut te in cælum

deducant. Vide ergo ut eos observes, eis obsequaris, eos detineas tua bonitate et obedientia: nam, si eos per inobedientiam aliudve peccat in offendas, illi a te auferuntur, ac te deserant, nudumque et miserum relinquunt. Sic enim S. Basilius De Virgini, ait: « Sicut apud fumo, ita angeli libidine et peccatis fugantur. » Est prosopopœia: misericordia enim et veritas hic quasi personæ, imo quasi angeli ad sapientiæ discipulum accedentes et recedentes inducuntur, ac velut pedagogi ejus qui studet sapientiæ et virtuti. Sic Gentiles finxerunt Gratias esse deas alas, vel angelos, qui ad homines eucharites et gratiosos e cælo advolarent, acharites vero et ingratos referrent, et revolarent in cælum: virtutes enim sunt gratiæ gratis a Deo homini immissæ.

Sic elemosyna specie virginis pulcherrimæ, oleagina corona in capite redimite, apparuit S. Joanni Elemosynario dormienti, dixit Leontio in ejus Vita, eumque a somno excitans, testis: « Sum prima e filiabus magni Regis: si tu me tibi amicum paraveris, potero te et efficere familiarem. Nulli enim major est apud eum, quam mihi fiducia: quoniam ei ut e cælo descenderet in terram, et carnem acciperet humanam, ego persuasi. » Quocirca S. Joannes totum se elemosynis dedens, post mortem visus est a Sabino eremita, ab eadem virgine deducti ad thronum summi Regis. Porro ex hæc visio adeo factus est beneficus, ut, cum quodam die nullus ab eo postlasset beneficium, mestus gemensque dixerit: « Hodie miserandum Joannes nullam ab aliquo accepit mercedem, nec ullum vel minimum potuit offerre piaculum Christo pro multis et magnis suis delictis. Quid hoc minus, nisi etiam majus dixerit illo Titi Imperatoris: Hodie non regnavimus, quoniam neminem affecimus beneficio. » Hæc Leontius.

Simili modo sapientia et castitas quasi duæ speciosæ virginis et sorores, per visum apparuerunt S. Gregorio Nazianzeno, uti superius dixi. Ex adverso virtutes fugiunt infames et scleratos. Sic Astræa, id est justitia, a Poetis dicitur, viâ crescentibus indignata, evolasse in cælum, ita que in signum Libræ esse conversa. Unde Ovidius, I Metamorph.:

Et virgo cede madentes
Ultima cælestium terras Astræa reliquit.

Et Seneca in Octav.:

Neglecta terras fugit et mores feros
Hominum, et creuit cæde pollitas manus.

Oportet ergo nos sapientiam et virtutes colere, venerari, diligere, eique studere et obsequi: sic illam nobis amicam et familiarem efficiemus: amantes enim et colentes se ipsa redamat, ex adverso negligentes et spernentes vicissim ipsa spernit, fugit et aversatur. Hoc est quod ait Seneca, l. 14: « Conversum est reforum iudicium, et justitia longe stetit: quia corruit in platea ven-

Virtutes quasi angeli e cælo demissi.

pl.

tas, et aequitas non potuit ingredi. » Hinc Filius Dei de caelo descendit, ut ad misericordiam et iustitiam exsultantes et profugas reduceret.

Tertio, Jansenius hoc accepit non ut officia hominis, sed ut *proemia* a Deo leges suas observanti danda, *g. d.* Si Dei praecepta custodieris, nunquam te deseret Dei misericordia et veritas, Hebraice enim est *אל יטוּכך אל יטוּכך* *al saachucha*, id est *non deserent te*, in futuro (sicut futurum Hebraei saepe capiunt pro imperativo, vel optativo. Unde Noster et alii apte vertunt, « te non deserant »). Hoc sensu veritatem Syrus, *longitudo enim dierum et annorum vite addetur tibi; et pax, et benignitas, et veritas non relinquunt te*. Et Aben-Ezra sic explicat, quasi dicat: Si cor tuum praecepta mea custodierit, Deus emittet veritatem et misericordiam, ut ab his serveris, ita ut nunquam a te divellantur: quam ob rem liga eas, etc., hoc est, ne unquam habe oblivioni tradas. Et R. Levi: Verba, inquit, nihil aliud insinuant, quam veritatis pietatisque parentem et auctorem esse Deum.

Circunda eas gutturi tuo. — Septuaginta et Aquila, *alligae eas super collum tuum*; Syrus et Chaldaeus, *liga eas in collo tuo*; S. Chrysostomus, argumento in epist. ad Philip., *adapta eas collo tuo*: « Sicut, ait, divitum liberi circa collum bullam habent auream, illamque nunquam depouunt, utpote quam tantum nobilitatis sui insigne gestant, ita et nos elemosyna semper amittendi sumus, ut ostendamus nos misericordis ac benigni patris esse filios, qui solem suum exortiri facit super bonos et malos. » Et inferius: « Circumdemus nobis istum ornatum. Torquem faciamus auream (elemosynam dico) donec hic fuerimus. Quamprimum enim haec aetas transierit, nullus amplius erit ejus usus. » Vide quae de torque dixi cap. 1, vers. 9.

Simili modo Plato in *Cratyllo*: *ἀρετή*, inquit, id est virtus, dicitur, quasi *ἀρετή*, quia eligenda prae omnibus quasi bonum prestantissimum. Aut quasi *ἀρετή*, id est, quod sine ullo impedimento aequabili quadam et consentanea semper ratione fluat.

Ita in *Vitis Patrum*, lib. VII, cap. XLV, in Meditationibus 12 Anachoretarum, ordine undecimus hunc sibi quotidie virtutis stimulum adhibebat: « Imagino, ait, virtutes esse personatas, quae me undique circumcingant et circumvallent, ut post mortem testentur coram Deo quod requiem invenierint in me. »

Secundo, Dionysius: « Circunda eas gutturi tuo, » hoc est, inquit, aliis quoque eas praedica, ut et ipsi nequam misericordiam et veritatem relinquunt, et quantum ad hoc « quasi tuba exalta vocem tuam, » ut ait Isaias, cap. LVIII, 1, et, ut Osee, VIII, 1: « In gutture tuo sit tuba, » ut possis dicere cum S. Job, XXXI, « Non dedi ad peccandum guttur meum. »

Tertio, plane et genuine Jansenius: « Circunda eas gutturi, » hoc est, inquit, firmiter et undique *hi* adent, semperque tibi sint prae oculis; ve-

lut id quod circumdatur collo, et a collo aependet, undique hominem cingit, semperque ob oculos versatur.

Accedit Cajetanus: « Liga eas super colla tua, » hoc est jugiter habe eas prae oculis instar alligantis pendulum aliquid ex utraque parte colli, ut semper habeatur prae oculis. Sicut enim, inquit, collum jungit corpus capiti, ita humanum studium jungit corpus actionum humanarum capiti, quod est lumen rectae rationis. Alliganda virtutes praecipuntur collis, hoc est humanis studiis, humanisque conatibus, ut non deserant hominem, ut non subterfugiant exercitationem. Circunda ergo illas collo tuo, id est arctissime illas complectere, illis te cinge et orna, ut velut familiares tibi semper et ubique obversentur, loqui honorent et ornent. Alludit ad *Deut.* cap. VI, 8: « Ligaebis ea quasi signum in manu tua, eruntque et movebuntur inter oculos tuos. »

Igitur torques *primo*, significat misericordiam et veritatem nobis debere esse familiarissimas, et conjunctissimas instar vestis; *secundo*, iis nos ornari, sicut torque aureo ornatur collum; *tertio*, eas nos facere ingenuos, liberales et nobiles: torques enim symbolum est ingenuitatis et nobilitatis. Unde S. Gregorius in *Decretal.* § *Prudentes*, tit. 24 *De donationibus*: « Haec sibi, ait, quodammodo nobilitas legem imponit, ut debere se, quod sponte tribuit, existimet, et nisi in beneficiis suis creverit, nihil se praestitisse putet. »

Quarto, torqui olim inerant amuleta contra venena et fascinationem: ita misericordia dissipat omnes fascinationes et livorem odii et invidiae: beneficentia enim amicitiam inimicis quam amicos.

Quinto, torques signum est principatus: ita beneficentia et iustitia decent facientque principes, juxta illud Christi: « Reges gentium dominantur eorum, et qui potestatem habent super eos, beneficii (evergetae) vocantur, » *Luc.* XXII, 25. « Largitas, inquit Lactantius, liberalitas et magnificentia regiae laudes sunt. » Et S. Hieronymus, lib. I *super Matth.*: « Qui divitiarum, inquit, servus est, divitiis custodit ut servus; qui autem servituti discussit jugum, distribuit eas ut dominus. »

Sexto, torques signum est fortitudinis, militiae, certaminis et victoriae, uti ex Beda et S. Gregorio dixi cap. 1, vers. 9. Significat ergo pro misericordiae et veritatis officis assidue fidei certandum esse pro viribus usque ad mortem, praesertim contra inimicitias et odia, ut ab his se vinci non sinat, sed vincat in bono malum, adeoque inimicos beneficiis superet faciatque amicos.

Et describit in *TABULIS* cordis tui, — Hebraeis familiare est uni similitudini non insistere, sed illi aliam et aliam adjungere: ita hic misericordiam et veritatem assimilavit, *primo*, comitibus vel paedagogis, qui adolescentem nunc ducunt, nunc deserunt; *secundo*, torqui, qui circumdat et ornat guttur et collum; *tertio*, hic scripture in-

scriptae cordi. Estque gradatio: magis enim adhaeret homini torques quam comites, ac magis inscriptis cordis quam torque; ut significet misericordiam et veritatem debere homini esse familiarissimas et intimas, intimoque cordi insculptas. *Tabulam cordis* vocat ipsum cor planum et instar tabulae expansum: olim enim ante usum chartae scribebantur in tabulis, praesertim ceratis. Unde Symmachus veritatem, *describe eam super peccatus tuum*.

Porro *tabula* symbolum est latitudinis et expansionis, ac significat hasce virtutes debere toti latitudini cordis esse inscriptas, ut ipsum totum quantum quantum est, hasce virtutes imbibat, esseque latissime in proximos expendat. Unde sicut cor capax est totius mundi, sic et cordis charitas et misericordia totum mundum amplectatur. Hinc pro *adent*, id est *tabula*, aliqui legentes *adent*, id est *latitudinem*, vertunt, *describe eas super latitudinem cordis tui*. Ita S. Hieronymus in cap. II *habacuc* (qui et sic explicat: « Scribere jubetur planius, ut possit lector currere, et nullo impedimento velocitatis ejus et legendi cupido teneatur. ») Quod et S. Joannes Eleemosynarius dicitabat: « Etiam si totus mundus conflueret Alexandriam ad petendam elemosynam, nec Deo viros deessent, nec mihi animus ad eam sigulis et omnibus erogandam. Ipsa enim experientia quotidie disco elemosynam non depauperare, sed ditare: quo enim plura erogo, eo plura eroganda Deo dante accipio. » Sic S. Paulus, S. Xaverius, similique vii A. ostolici cordis latitudine complectebantur totum mundum, etque evangelizare, totumque ad Christum traducere optabant et saepebant.

Aeti S. Chrysostomus, hom. ult. in epist. ad Romanos: « Cor Pauli caelo caelcius, terra latius, solaris radio letius, igne calentius, adamante firmitus. Cor nova vivens vita potius quam haec nostra. Vivo ego, jam non ego, vivit vero in me Christus, inquit. Christi igitur cor erat cor Pauli, Spiritus sancti tabula, gratiae lebes, » etc. Sensus ergo est, quasi dicat: Inscribe misericordiam et veritatem in tabulis non lapideis, in quibus inscripta fuit lex Moysis, sed carneis, in quibus legem suam per gratiam inscribit Christus, ut docet Apostolus, II *Corinth.* III, nimirum inscribere et imprimere eas in corde tuo per totam ejus tabulam, id est latitudinem, ut eas toto corde ames, de his assidue cogites, ac ubique opere exsequi destines. Vide quae de elemosyna dixi *Deut.* XXVII, 12, ubi viginti insigne epus fructus recensui.

Possent quoque *tabula cordis* metonymice accipi monile vel bulla, quae ex torque collum cingente dependebat supra cor, quasi dicat: Haec virtutes ita cingant et ornent os, vultum et collum tuum, ut simul bullae cordis inscribantur: quo significatur omnem de eis cogitationem et sermonem qui fit ora et capite, debere habere connexionem cum corde, imo originem ex corde: nisi enim ex

corde procedat virtus vel virtutis sermo, non verus, sed fictus et factus est. Rursum veteres bullae cordis inscribebant nomen sui Dei vel amici, quem summe diligebant, ut eum semper in oculis, semper in corde haberent, uti ostendi *Jerem.* XVII, 1, ad illud: « Peccatum Juda scriptum est stylo ferreo, exaratum super latitudinem cordis eorum. » Significat ergo misericordiam et veritatem adeo debere nobis esse amicas, ut bullae cordis inscribantur, juxta id quod dicit cap. VII, vers. 3: « Liga eam in digitis tuis, scribe illum in tabulis cordis tui, Dic sapientiam: Soror mea es, et prudentiam voca amicum tuum. » Quae ultima de sorore et amica verba hoc pariter loco in nonnullis Bibliis inserta leguntur.

Simili modo sponsae ait sponsus, *Cantic.* VIII: « Pone me ut signaculum super cor tuum, ut signaculum super brachium tuum. » Ubi S. Gregorius: « In corde inquit, sunt cogitationes, in brachio operationes. Super cor ergo et super brachium sponsae dilectus ut signaculum ponitur, quia in sancta anima, quantum ab ea diligitur, et voluntate et actione designatur. »

4. ET INVENIES GRATIAM ET DISCIPLINAM BONAM CORAM DEO ET HOMINIBUS. — Syrus et Chaldaeus, et invenies misericordiam (Chaldaeus, gratiam), benignitatem et intellectum bonum. Per disciplinam vel intellectum bonum (1), accipe bonam morum compositionem, ex qua quis bene institutus, compositus, moratus, prudens et intelligens esse dignoscitur. Sensus ergo est, quasi dicat: Si monitis meis paraveris, gratus eris in oculis tam Dei et Angelorum quam hominum; insuper facies ut tua disciplina, tum mentis, tum actionis, puta morum compositio tum interna, tum externa, placeat Deo aequae ac hominibus. Unde Septuaginta pro *כְּכֹל וְשֶׁכֶל*, id est et disciplinam vel intellectum, legentes aliis punctis *וְשֶׁכֶל* *vaskel* per crasin, pro *וְשֶׁכֶל וְשֶׁכֶל*, vertunt eodem sensu, *provide bona coram Deo et hominibus*; Aquila, Symmachus et Theodotus, *εὐνοίας*, id est *circumspectio bona*, quod secutus S. Paulus, II *Cor.* VIII, 21, ait: « Providemus bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. » Sensus ergo est, quasi dicat: Si feceris ea quae dixi, gratus eris, et provide, id est providebis, bona, id est bonam disciplinam, morum compositionem, edificationem coram Deo et hominibus, ut coram his moribus compositus, virtute et sapientia praeditus, prudens et intelligens appareas, atque ut talis ab

(1) Evidens et hoc loco *intelligentia* significatum tenendum cum veteribus existimat, quo servato hic fore prohilbit sensu, et invenies gratiam et intelligentiam bonam, rectam, in oculis Dei, etc., id est, uno tu dignum gratia Deus, recte intelligentem homines habeant. Quod tamen Maurero datus videtur, qui ipse interpretatur *curam bonam, studium erga aliquem* (conf. Ps. XI, 1. 2.). Rosenmullerus, coll. I *Sem.* XXV, 3, verus *consuetudinem, gratum aspectum*. Ego censuo veritatem bonam opinionem, seu famam apud homines, ut Ps. ex. 10 *intellectus bonus*, etc.

lis habeatis, lauderis et celeberris. Nota *in circumspici*: significat enim opus quodlibet a sapiente a prudente quoad omnes sui partes, circumstantias, modos, rationes, intentiones ita interius et exterius circumquaque illustrandum, moderandum et componendum esse, ut nihil in eo sit manum, incongruum, indecens, immodicum, quod carpi aut reprehendi possit, ut instar

SECUNDA PARS CAPITIS.

DE FIDUCIA, HONORE ET CULTU DEI.

A thesi descendit ad hypotesin, nimirum post generale præceptum misericordiae et iustitiae transit ad particularia virtutum præcepta, quae ex primo illo generali velut conclusiones e suo principio educuntur. Incipit autem a religione et cultu Dei, quia haec est prima virtus, cæterarum fons et mater, et quia a Deo ubique est inchoandum, præsertim in Ethica, juxta illud Nazianzeni: « A te principium, tibi desinet. » Et illud S. Augustini, I *Confess.* xv: « Ecce tu, Domine Rex meus et Deus meus, tibi serviat quidquid utile didici, tibi serviat quod loquor, et scribo, et numero. »

¶ 3.

3. HÆC FIDUCIA (Syrus et Chaldaeus, *spera*) IN DOMINO EX TOTO CORDE TUO, ET NE INIITARIS PRUDENTIE TUE. — Syrus, *sapientia animi tui, sed Dei gratia; Septuaginta, esto confidens in toto corde super Deo, in tua autem sapientia ne extollaris; Romana, ne exalteris; Arabicus, ne elevetis; Symmachus, ne sis confidens, quasi dicas: Imitare Deo, illique totus incurve, non tuæ prudentiae, ait Aben-Ezra: ac Dei providentiæ, non tuæ, omnia assigna et accepta refer, ait R. Levi, Vatablus et Pagninus: Fide, ait, Domino ex toto corde tuo, et intelligentiæ tuæ ne initaris; alii, ne prudentiæ tuæ velut bæculi incumbas et initaris (hoc enim proprie significat hebraice *וַיִּשָּׂאֵן*), sicut pater Scipionis senescens filio quasi scipioni innotuit; unde filius vocatus est Scipio, quasi dicas: Scipio sit tibi non tuum ingenium, non tuum consilium, sed spes in Deum; si enim Deo velut scipioni incumbas, firmus in omni actione consistes: cætera enim sunt bæculi arundinum, ut ait Isaias cap. xxxvi, 6, et Ezechiel, cap. xxxii.*

Est sententia generalis docens in qualibet re, actione, tribulatione, expectatione, periculo, metu, etc., ut felix sit successus vel exitus, spem omnem collocandam in Deo, idque ex toto corde, et non invidendum esse prudentiæ propriæ, ita scilicet ut putes illam solum tibi sufficere, aut præcipuas rei coefficientes partes et momenta in ea collocare: hæc enim collocanda sunt in Deo, itaque veteris hic ita fidere tibi tuoque ingenio et consilio, ut diffidas vel minus fidas Deo. Alioquin prudentis est ita fidere Deo, ut tamen et mentem consilio et manum operi admoveat: hoc enim jubet Deus et natura ac gratia.

imaginis perfecte sit, quæ omnibus suis lineamentis ita quaquaversum adæquata, et exacte conformata est, ut nihil in ea desit vel supersit, ac proinde nil in ea notari aut vituperari queat. Sic ergo in quolibet opere omnia iustia, et instar Argi centum oculis circumlustra, ac singula ita concinne compone, ut cum Appelle dicere queas: « Pingo æternitati; vivo, operor æternitati. »

Prudentia enim est oculus et rector animi omniumque ejus motuum et actionum. Unde *dens* dicitur quasi *porro* vel *procul videns, eadentia* quasi *procul videns* sive *providentia*, a Isidoro et Boetio S. Thomas, II II, *Quæst.* XL art. 1, et *Quæst.* XLIX, art. 6. Huc facit illud S. Gregorii Nazianzeni in *Distich.*: « Deo dante nihil potest livor, eodem abnudent nihil potest labor. » Et illud S. Basilii in *Constitut.* *monast.* cap. xvi: « Ad perfectum virtutis cumulom conjuncta simul esse utraque hæc oportet, et humanum studium, et auxilium cælestis fidelis opera ascitum et comparatum. » Et cap. xvii: « Causas cur illa sic fiant, Domino assignare debet animus, neque omnino esse quidquam existimare, quod suarum virtutum facultate assequi possit, etc. Porro humilitas virtutissimus est virtutum omnium thesaurus. » Maxime tamen hæc sententia locum habet in obtinenda sapientia et virtute. Hæc enim cum sit donum Dei, idque in fidelibus et sanctis supernaturaliter, utique vires et prudentiam hominis transcendit. Unde a Deo speranda et postulanda est, ita tamen ut Deo operanti coopereris et collabores. Quocirca Salomonus et Beda censent hæc dici a Salomone ad erigendam pusillanimitatem et diffidentiam discipuli, quasi dicas: Ne existimes hæc mea sapientie et virtutis præcepta, quæ mox daturus sum, vires tuas superare, nec diffidas te sapientiam et virtutem, utpote arduam et cælestem, posse con-equi: spera duntaxat in Deo, ab eoque toto corde illam effavita, ipse tibi eam elargietur; quare ne initaris prudentiæ tuæ, quasi per eam tuis viribus et consiliis illam parare debeas: Deus illius est largitor, ipse eam poscentibus et sibi collaborantibus ultro illam donabit. Impia ergo et superba fuit Philosophi vox de Deo:

De vires, det opes, animum æquum mi ipse parabo.

Deus enim est qui mentem illuminat, voluntatem elevat, vires aspirat, ac perinde ut ventus navi aspirans feliciter eam in portum salutis impellit, uti pulchre docet S. Chrysostomus, homil. 34 in *Epist.* ad *Hebr.* Et S. Basiliius, hom. *De Spiritu Sancto*: « Da mihi, ait, navim vacuum, gubernatorem, nautas, funes, anchoras, omnia disposita, et nusquam esse spiritum ventis; nonne

cessat omnis qualiscunque apparatus, si desit operatio spiritus? Ita licet sit ampla sermonis supplex, mens profunda, et eloquentia, et intelligentia, si non adsit Spiritus Sanctus qui vim suppeditat, otiosa sunt omnia. » Idem, orat. 7 *De Virtute et vitio*: « Beatus, ait, qui omni spe rerum hujus mundi scilicet orbavit (nam, ut idem ait, epist. 19 ad Gregorium Nazianzenum: « Spes mortalium sunt sonnia vigilantium »), ac in solo Deo omnem spem fixit atque locavit suam. Sicut enim execrabilis est, qui spem ponit in homine, ita omni laude dignus, qui ex Deo totus pendet. Spes enim qua in Deo collocatur, non sinit se in alio constituere, neque sibi auxilium ferri vult, etc., sed oportet vere in Dei auxilio acquiescere. » Idem, orat. 20: « Sicut nulli alii nos præterquam Deo soli cultum tribuere par est, sic etiam in nulla alia re spem nostram constituere debemus, quam in Deo omnium rerum domino. »

Idem, homil. 8 *Heccum.*, spei exemplum dat halcyonem, vel halcedinam avem, cui in media hieme ovis juxta litus maris incubanti Deus tranquillat mare et ventos: « Silescent, ait, et consopiantur tum omnes venti, quiescent undæ, tumida æquora placantur septem totis diebus, cum ovis incubat halcedo. Id omnes nautæ sciunt, et halcyonides dies illi appellant. Quid ergo a Deo etiam præter omnium spem tui causa non fuerit exorabile, quem ad imaginem ipse suam creavit, cum illis tam exiguae gratia mare tam vastum, tam terribile ævumque tranquillum esse media bruma jussum delineat atque quiescit? » Hoc est quod ait Jeremias, cap. xvii, 7: « Benedictus vir qui confidit in Domino, et erit Dominus fiducia ejus, » etc. Vide ibi dicta. Denique *in initaris prudentiæ tuæ* S. Dorotheus, *serm.* 3, attribuit Religiosis, doceatque eos sinere debere se regi a Deo per suos Superiores in omnibus et per omnia.

6. IN OMNIBUS VIIS TUIS COGITA ILLUM, ET IPSE DIRIGET GRESSUS TUOS. — Pro cogita hebraice est *וַיִּדְבַּח*, id est scito vel cognosco illum. Sic et Syrus, et Chaldaeus. Vatablus, in omnibus negotiis agnosco illum, ejus scilicet præsentiam, potentiam, majestatem, providentiam, bonitatem, justitiam, vindictam, etc. Est metalepsis: ex cogitatione enim « intelligitur reverentia, obedientia, spes et amor; ac enim parit attentæ Dei, sive numinis, cogitatio et meditatio. Cogita igitur, id est cogitando spera, reverere, cole et dilige ut creatorem, gubernatorem, dominum, judicem ubique præsentem, cæcæque vios actus intuitum. Cogita, inquam, Deum ubique et semper, vel actu vel viute, ita ut vi hujus cogitationis arearis a malo, et cogaris ad omne bonum, præsertim ad Dei matum, spem et amorem; de spe enim sermo præcessit. Ergo cogita, id est primo, frequenter (cogito enim est verbum frequentativum a *cogo*, ait Festus) menti tuæ obijce, spera et invoca Deum: hoc enim si feceris, ipse diriget gressus tuos.

Secundo, « cogita, » id est time et reverere Deum

uniquè præsentem, ne quid committas quod oculos tantæ majestatis offendat; sed potius fac omnia quæ illos oblectant. Unde Boetius: « Magna nobis indicta esse necessitas prohibitis, cum omnia agamus in oculis Dei cuncta cernentis. » Cogita enim dicitur a *cogo*: « Cogendo enim animum remittis, quod in ea repositum est, dicitur cogitatio, » ait Isidorus, lib. I *Sentent.* cap. xv; *cogo* autem dicitur quasi *cogo*, id est unum ago. Cogitatio enim numinis presentis cogit nos ad ejus metum et cultum: cogitatio enim est rei presentis, memoria absentis. Ita S. Isidorus, *De differentiis cogitatis mentis et memoria*, cap. 1: « Memoria, ait, præterita revocat, mens futura præsentit, cogitatio presentia complectitur. »

Tertio, « cogita, » id est intende in omnibus actibus Deum, ut ad illum quæsi ad scopum et finem omnes referas, et in omnibus illi placere contendas. Ita Lyranus et Cajetanus censent hic præcipi rectam in omnibus intentionem; hæc enim in rectum finem dirigit gressus nostros.

Quarto, « cogita » eum, id est ejus operationem et gratiam, ut illi quasi omnium largitori omnia bona accepta referas, nil tibi arroges. Ita Hugo. Unde S. Hieronymus, *dialog.* 3 *Contra Pelag.*, hinc probat necessitatem gratiæ. Unde Arabibus veritas, *agnosce sapientiam, ut dirigat vias tuas.*

Quinto, « cogita, » id est representa tibi Deum, Deique voluntatem, vitam et legem, quasi normam tuarum actionum, cui ad amissum omnes conformare debeas; atque sic Deus, quasi norma et regula, rectissime diriget omnes gressus actusque tuos. Ita cogitabat Deum ubique David dicens, *Psalm.* xv: « Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam a dextris est mihi, ne commovear. » Idem præceptum Tobias moriturus dedit filio, cap. xlv: « Omnibus, ait, diebus vite tuæ in mente habeto Deum, et cavo ne aliquando peccato consentias, et prætermittas præcepta Domini Dei nostri. » Sic Elias ac Eliseus: « Vivit, inquit, Dominus, in ejus conspectu sto, » III *Reg.* xvii, 1, et IV *Reg.* iii, 14; ac S. Job, cap. xxxi: « Nonne Deus considerat vias meas, et cunctos gressus meos diminuerat? » Assidua enim cogitatio divinæ presentie maxime stabilis mentem in Deo.

Hoc fuit olim, et etiamnum est, præcipuum Ascetarum et Religiosorum officium et exercitium, ut semper et ubique Deum cogitarent, cum eoque quasi præsentem versarentur et colloquerentur. Unde Abbas Alvers in *Vitis Patrum*, lib. V, libello xi, num. 5: « Nisi, ait, dixerit homo in corde suo: Ego solus et Deus sumus in hoc mundo, requiem non habebit. » Et rursum: « Si vult homo, in una die usque ad vesperam pervenit ad mensuram divinitatis. » Ibidem Abbas Bessarion: « Monachus, ait, debet totus esse oculus, sicut Cherubim et Seraphim, » qui jugiter intuentur, amant et glorificant Deum. Et Abbas Daniel: « Quis enim auferat a nobis Deum? » nan

et iterum in cella Deus est. » Et Abbas Theonas, num. 12: « Quia impeditur mens nostra et revocatur a contemplatione Dei, propterea captivi ducimur in carnalibus passionibus. » Et Abbas Joannes: « Sicut, dum pluit, arbores producant ramos, sic, quando Spiritus Sanctus descendit in corda Satorum, vire-sunt quodammodo et innovantur, et profertur fo in timore Dei. » Unde idem operans non întendebat operi, quia mens ejus absorpta erat in contemplatione Dei. » Ibidem, num. 31, Abbas Serapion: « Sicut, ait, milites Imperatoris, cum a motu sunt, non debent dextera aut sinistra rescicere: ita et monachus, cum stat in con-pectu Dei, et intentus est omni hora in timore ejus, nihil est quod eum de adversarii malis terere possit. Ibidem, num. 35, Abbas Hyperichus: « Cogitatio tua, ait, semper sit in regno celorum, et cito in hereditatem accipies illud. » Et: « Vita monachi juxta imitationem Angelorum fit, comburens atque consumens peccata. » Et alius, num. 42: « Sicut nemo potest ledere eum qui est ad latus Imperatoris, sic Satanas nequit nobis nocere, si anima nostra inhaerit Deo; » scriptum est enim, *Zachar. 1*: « Appropinquare mihi, et appropinquo vobis. » Plura de hac re dixi *Genes. xvii, 1* et seq.

ET IRSE DIRIGIT GRESSUS TUOS. — *Ts* et notat primo, similitudinem et vicissitudinem, quasi dicas: Cogita de Deo, et ipse vicissim similiter cogitabit de te, ut dirigat gressus tuos ad omnem prosperitatem, sanctitatem et felicitatem, juxta illud quod Christus dixit sancte Catharine Senensi: « Filia, cogita semper de me, et ego cogitabo de te. » Tu, ut mihi obedias et servias: ego, ut te dirigam, protegam, et in omni gratia et gloria promoveam. Secundo, notat mercedem et premium quasi ex promissione et pacto. Deus enim hic et alibi quasi pactum init nobiscum, quo promittit, seque quasi obligat ad dirigendum omnes actiones nostras, ut felix et sanctum sortiantur effectum, si nos cogitemus de eo proponentes illi per omnia placere et obsequi, sequentes patrem fidei nostrae Abraham, cui Deus dixit: « Ambula coram me, et esto perfectus, » *Gen. xvii, 1*. Idem filium monuit Tobias, cap. iv, vers. 20: « Omni tempore, ait, benedic Deum; et pete ab eo ut vias tuas dirigat, et omnia consilia tua in ipso permaneant. »

Ita Sancti in omnibus rogant imperantique ut dirigantur a Deo, ut Deum habeant anrigam presidentem actione suae, omnesque ejus motus et actus aurigantem. Ita David, ad quem alludit hic filius Salomon, *Psal. cxviii*: « Gressus meos dirigat secundum eloquium tuum. » Idemque crebro eodem psalmo iterat. Et *Psal. xxii*: « Dominus, ait, regit me, » sicut pastor ovem, unde hebraice est, *Deus pascit me*; vel, *Deus est pastor meus*; hinc « nihil mihi deerit: nam in loco pascuae ibi me collocavit. » Quae verba citans Philo, libro *I de Agric.*: « Impossibile, ait, est deesse commodum aliquod, ubi Deus praesidet, solitus

plena perfectaque bona largiri rebus omnibus. Ita S. Augustinus, lib. *XI Confess. II*: « Quando, ait, sufficio calami lingua enuntiare omnia hortamenta tua, et omnes terrores tuos, et consolationes et gubernationes, quibus me perduxisti, » etc. Ita S. Antonius apud S. Athanasium: « Uicua, ait, est ratio vincendi inimicum, lesilla spiritalis, et anime Domini semper cogitans fugis recordatio, quae demonum ludos quasi fumum expellet. » Et: « Securitas anime, praesentis majestatis judicium est. » Hinc docent Theologi ad bene agendum non sufficere justo habitus gratiae et virtutum infusus vel acquisitos, sed insuper eum egere actuali motione, influxu, auxilio et directione Dei, praesertim in actibus tentationibus et hereticis, ac ad superandum graves tentationes. Imo concens iustum in omni actu merito egere actuali motione Spiritus Sancti, eo quod in Concilio Palestino, quod saepe citat S. Augustinus *Contra Pelagium*, definitum sit, « gratiam ad singulos actus dari; » et Apostolus dicat: « Non quod sufficienter agamus cogitare aliquid a nobis, quasi ex nobis; sed sufficientia nostra ex Deo est, qui operatur in nobis velle et perficere, » *II Corinth. iii, 14* Dionysius.

7. NE SIS SAPIENS APUD TEMETIPSUM. — Hebraice, in oculis tuis, ut scilicet in his et in vana opinione tua videaris tibi praee aliis sapere. Haec enim est philautia, superba praesumptio et nimia sui estimatio. Arabicus, ne sis apud animam tuam intelligens; Septuaginta, ne sis prudens apud temetipsum; quos sequitur Apostolus, *Rom. xii, 16*: « Nolite, ait, esse prudentes apud vosmetipsos. » Ubi quatuor expositiones recensui. Ita Jansenius, Lyranus et Baynus exponunt, quasi dicat: « Ne te sapientem esse aut prudentem vana elatione persuasum habeas; » Hugo: « Ne novas opiniones invenias, easque alienis anteponas; » Cajetanus, ne tu ipse de tua sapientia iudicium feras; Vatablus, ne reputes te sapientem. Accedit R. Salomon Isaacides: « *K. s. s.*, ait, sapiens apud te, ut verba illorum, a quibus reprehensus es, negligas; » Aben-Ezra: « Ut iactabundus deas: Sapientia mea duce rectum iter capiam; » R. Levi: « Ut inertie te dedas, et sapientie studio omittas, quod tibi sat sapere videre. » Porro Beda: « Videtur hoc idem esse mandatum cum eo quod praemissum est: Ne innitaris prudentiae tuae, quae multum distat. Innititur enim prudentiae tuae, qui ea quae sibi agenda vel dicenda videntur, patrum decretis praepoñit. Sapiens vero apud semetipsum est is, qui in illis quae ex patrum magisterio potuit recte cognoscere, sese praee ceteris quasi doctor extollit. » Cajetanus vero: « Hoc, ait, ad iudicium, illud vero ad fiduciam spectat. »

Hic est fons omnium errorum et laesum, quod scilicet eorum auctores videntur sibi praee aliis sapere, ideoque nolint Ecclesiae et Doctorum sententiae cedere et credere; de quibus Isaias, cap. vi, vers. 21: « *Vae*, ait, qui sapi-

vestris, et coram vobismetipsis prudentes! » Vere Chimachus, *gradus 3*: « In his, ait, qui sibi credunt, demon saepe propheta fit. »

Quocirca vera sapientia, ait S. Jacobus, cap. iii, vers. 17, modesta et humilis est; seipsam ignorat, quia non aspicit, nec reflectit ad se, juxta illud Pauli, *I Corinth. iii, 18*: « Si quis videtur inter vos sapiens esse, stultus fiat ut sit sapiens. » Quin et Plutarchus: « Quo magis profeceris in philosophia, eo minus turgebis fastu. »

THE DEUM, ET RECERE A MALO. — Pertinet haec verba primo, ad *habe fiduciam in Domino*, quod praecessit vers. 3. Spei enim subnectendus est timor, ait Beda, ut, quantum spes animum elevat, tantum timor deprimit, itaque anima consistat in recto virtutis aequilibrio inslar mole, in qua lapis molaris superior inferiori incumbit, ab eoque fulcitur; lapis enim superior representat spem, inferior timorem. Secundo, haec verba pertinent ad id quod proxime antecessit: « Ne sis sapiens apud temetipsum, » quia superbiam et arrogantem sapientiae praesumptionem nihil ita coerecet et deprimit ac timor Dei, qui superbos humiliat, et humiles exaltat. Unde Apostolus, *Rom. xi, 20*: « Noli altum sapere, sed time. » Et *Ecl. xxv, 14*: « Timor Dei super omnia se superposuit. » Vide ibi dicta.

8. SANITAS QUippe ERIT UMBILICO TUO (SYRUS, *carri tuae*), ET IRRIGATIO OSSUM TUORUM. — « Irrigatio, » id est medulla, ait R. Salomon, juxta illud *Job xxi, 24*: « Medullis ossa illius irrigantur. » Septuaginta, et erit sanitas corpori tuo, et curatio ossibus tuis. Pro irrigatio SYRUS et Symmachus vertit, *carri tuae*, id est pinguedo, puta medulla; Theodotion, *carri tuae*, id est perfusio; Aquila, *carri tuae*, id est irrigatio vel potio; et hoc proprie significat Hebraeus *קרו סיעתי*; Septuaginta, *intra*, id est curatio, in corporis cura et exercitatio, v. g. qua athletae rpus ad robur et luctam exercebant. Unde ex *intra* nascitur *intra*, id est concinnitas. ne apte, inquit S. Gregorius Nazianzenus, *orati. 20*, mater S. Basilii vocata fuit Emmelia, quia moribus ita erat composita, ut ipsa concinnitas videretur, eamque filio S. Basilio cum lacte indidit. Sensus ergo est, *g. d.* Totum corpus tuum sanum erit. Corporis enim sanitas maxime pendet ex sanitate tum teniorum partium osse carentium, scilicet vitalium, puta cordis, hepatis, splenis, viscerum, tum sicut juxta umbilicum, et ipsius umbilici; tum duriorum, puta ossium, quae sunt quasi bases et columnae nostrae domus et microcosmi. Ossium autem sanitas medullae pinguedine irrigatur, fovetur, alitur et roboratur; unde ea deficientia ossa arescunt, ex quo sequitur tabes et corruptio hominis. Quocirca Galenus ossa vocat fundamenta corporis, eaque in homine numerat praesquam trecenta: ossium vero nutrimentum proprium asserit esse medullam; hinc omnia externalia habere ossa conceva pro medulla con-creta, excepto leone qui ossa habet solida, ita

ut nullam vel exiguam habeant medullam. Insuper ossa asserit emiere spinam dors; medulla autem spinalis, eaque ac nervorum principium esse cerebrum: ex medulla enim spinali oriri triginta paria nervorum, indeque vires in inferioribus partibus. Umbilicus vero superiora membra cum inferioribus connectit. Rursus fetus in utero matris per umbilicum nutrimentum atrahit et egit, eoque alitur. Unde de umbilico haec sunt Galeni pronuntia: « Umbilicus ad amissum est in medio hominis. Umbilicus fetus umbilico matris continuatur. In umbilico fetus ligatur, et per eumdem nutritur. Ad umbilicum est quatuor vasorum conjugium; ad umbilicum enim funguntur duae venae et duae arteriae primariae. Per umbilicum fetus in utero reddit lotium. » Haece de causis umbilicus symbolum est totius corporis, illucque representat, eujus bases et columnae sunt ossa. Ad litteram ergo grammaticae significatur totum corpus totumque hominem fore sanum, vegetum et robustum; sed per hoc symbolice representatur totam animam omnesque ejus partes fore sanas, vegetas et validas. Est enim paremia, in qua timor Domini comparatur sanitati umbilici et medullae ossium.

Sensus ergo est, quasi dicat: Sicut si sanus sit umbilicus, et sana medulla ossium, totum corpus sanum et forte erit cum omnibus suis membris: sic pariter, si in te sit sanus et integer timor Dei, efficiet ut tota anima tua sana et valida sit, omnesque ejus partes, tam nobiles quam ignobiles, tam debiles quam fortes, ac praesertim appetitum tuum, qui est quasi umbilicus anime, et rationem, mentem et spiritum, quae sunt quasi ossa anime cum sustentantia, sanabit, fovabit, roborabit, perficiet. Sicut enim per umbilicum fetus conjungitur matri, ac eaque sugit alimentum: sic pariter anima per timorem Dei conjungitur Deo, ab eoque omnem gratiam, sanitatem et robur sugit et haurit. Ita R. Levi et Jansenius. Unde illud de Behemoth, *Job xl, 11*: « Fortitudo ejus in lumbis ejus, et virtus illius in umbilico ventris ejus. » Et irrigatio ossium per medullarum pinguedinem significatur in Job bona hominis valetudo, *Job xxi*: « Viscera, inquit, ejus plena sunt adipem, et medullis ossa illius irrigantur. » Contra per ariditatem ossium mala valetudo designatur apud eundem, *Job xxx*: « Cutis, inquit, mea denigrata est super me, et ossa mea aruerunt praee caritate. » Et Psalmista, *Psal. ci*: « Ossa mea sicut cremum aruerunt. » Est enim medulla ossium fomentum et firmamentum. Metaphorice ergo haec sententia significatur eum, qui praedicta fecerit, bona fore constitutione, potissimum secundum animam et mentem, omnesque ejus animae vires firmas fore et sanas, ut quae Dei gratia et sanabuntur et firmabuntur, ac adipem et pinguedine colestium charismatum irrigate recreabuntur, juxta illud *Psal. lxxi*: « Sicut adipem et pinguedine repletur anima mea. »

Quidam non male sic explicant: Per timorem Dei est umbilico sanitas, quia per illum refrenantur pravæ cupiditates et libido, quæ in umbilico et circa illum riget; et est irrigatio ossium, quia per illum omnia corporis membra, omnesque animæ vires redduntur aptæ et agiles ad virtutum opera. Similis tropus, quod attinet ad irrigationem ossium, est *Ecdi. xxvi*: « Gratia mulieris sedula delectabit virum suum, et ossa illius impinguabit. » Et *Proverb. xv*: « Fama bona impinguat ossa. » Ita Jansenius et Hingo. Umbilicus enim, sive lumbi, sicut origo sunt seminis, ita concupiscentiæ sunt symbolum, ait Pierius, *hierogl. 34*, cap. xxxiv. Unde illud *Ezech. xvi*, 4: « Non est præcisus umbilicus tuus. » Vide ibi dicta. Quare apposite per *umbilicem* intelligas vim animæ concupisibilem, per *ossa* irascibilem, in qua est confusio, quam representant ossa; utranque enim sanat, vegetat et dirigit timor Dei.

Secundo, spectatim per umbilicem accipi potest stomachus: hic enim umbilico adhaeret, vel subjacet: ac per stomachum conscientia. Sano enim stomacho bona fit cibi concessio, quia rite alitur et roboratur totum corpus. Sic pariter, si per timorem Dei sana sit conscientia, ipsa verbum Dei, quod est cibus animæ, ruminando concipiet, ut in illo aliat omnes suas vires et potentias. Rursus sicut cataplasma, sive pilulis acerbis et mordacibus, expurgantur e stomacho et visceribus pituitosi, biliosi, cæterique noxii humores, quibus expulsus corpus sanum consistit: sic pariter per timorem gehennæ et vindictæ Dei, qui acer est et mordax, expelluntur e conscientia omnes noxiæ cupiditates, quibus cæctis anima restat sana et integra. Quocirca cuique orandum est cum Psalmo: « Confige timore tuo carnes meas; a iudiciis enim tuis timui. » Hoc est quod ait Theodoretus, lib. I *De Curandis Græcorum affect.*: « Timor Dei medicamentum est optimum, quod ex malis conficitur, sicut in tharaciis accidit;» theriaca enim conficitur ex veneno, puta ex vipera. Nam, ut ait Isaias, cap. xxvi, vers. 18, juxta Septuaginta: *Per timorem tuum, Domine, concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis.*

Tertio, umbilicus significat medium, eo quod umbilicus sit medium in homine. Unde umbilicus dictus est ab umbone, quæ est media pars clypei; umbilicus enim est ligamentum intestinalium, quod mediam fere planitiem ventris obfinit; ad hoc factum, ut per eum fetus in utero matris nutriatur. Hinc Reate vocatur umbilicus, id est medium, Italice. Et Cicero, *Act. vi in Verrem*: « Et raptam, ait, esse Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennesium nemore, qui locus, quod in media insula est situs, umbilicus Siciliæ nuncupatur. » Et Livius, lib. V, *Ætoliæ* vocat umbilicum Græciæ. Umbilicus ergo significat medietatem in actionibus omnibus servandam, ac medium, in quo consistit virtus, a quo si declines ad extrema, incidis in vitium.

Sensus ergo est, *g. d.* Si timeas Deum, et recedas a malo, puta a vitio, erit sanitas umbilico tuo, id est, erit sana et omnibus numeris absoluta actio virtusque tua, quæ fugiens extrema vitiorum in umbilico, id est in medio, consistit.

Quarto, umbilicus ob vicinor lumbos, ventrem et genitalia, representat « facultatem spiritaliter generandi, inquit Hugo, per verbi prædicationem, qua pollent doctores; quam sanam futuram essa dicit, quia sana erit eorum doctrina atque zelus ardens. » Unde de sponsa dicitur *Cont. vii*: « Umbilicus tuus crater tornatilis non indigens poculis, id est, alii, quibus alget stomachus et venter, opus habent vini potione et calore afferat; non sic tibi, cujus in corde tantopere exardet et aestuat charitas et zelus. »

Porro apte umbilicem componit et comparat ossibus, quia sicut reliquum corpus ossibus et nervis compingitur, ita venter umbilico quasi nodo et catena colligatur. Unde ruptura illius lethalis est. Hinc et Hebr. vocatur שֶׁטֶר *schoter*, id est nodus concatenatus.

Mystice primo, Lyranus: Sanitas umbilici, ait, est bona animi dispositio, puta moderatio in prosperis; medulla ossium est robur et constantia in adversis. *Secundo*, Beda: « Infirmitas, ait, operum adumbrata umbilico, ad statum perfectionis per timorem Dei convalescit. Per eandem irrigantur ossa, id est, animi vires et robur recerantur et firmantur, » ad superandos omnes labores, tentationes et difficultates sine lassitudine; lassie enim et nimio labore fractis medulla ossium minui, et sensim consumi solet. Hinc S. Gregorius Nazianzenus, *orat. 20*, S. Basilium comparat Achilli, quem fingunt Poetae educatum a Chirone centauro, ab eoque enutritum medullis leonum et cervorum. Longe enim melius sanctiusque educatus fuit S. Basilus a timore Dei quasi pedagogo, ab eoque et sanctam audaciam leonum, et pium pavorem cervorum hausit et suxit. Ita Nicetas ibidem, et ex eo noster Salazar, *Tertio*, auctor *Catene Græcorum*: Animæ ossa, ait, sunt robustiores firmioresque illius vires, quæ singule, ut suo munere probe fungantur, singulari cura et diligenter egent. Ad memoriam pertinet illud: « Memor fui Dei, et delectatus sum. » Ad mentem et contemplativam animæ partem illud: « Consideravi opera tua, Domine, et obstupui. » Ad appetentem vero ejusdem portionem illud: « Coram te, Domine, omne desiderium meum. » Ad rationem tandem illud: « Consideravi dies antiquos, » et quæ sequuntur. Porro autem per corpus, universam omnium animæ facultatem congeriem accipere licet: « Omnia ossa mea, inquit Propheta » dicent: Domine, Domine, quia similis tibi? » Cura proinde et studium virtutum integram sanamque vitam tuam conversationem conservabit; gratia autem et benignitas Dei corporis sanitatem impertiet. Anagogice, corpora nostra in presenti vita sunt infirma et ulcerosa; nam et

caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus vicissim pugnat adversus carnem; at cum illud quod in corruptione satum fuerat, ex terræ pulvere semel surrexerit, integræ mox sanitati restituetur. Curatio autem perfecta tum demum humanis ossibus continget, quando os coibit ad os, et articulus ad articulum, et compago ad compaginem. Tunc enim, juxta Prophetæ prædicationem, ossa nostra floreant sicut herbæ campi. Aliter: Tunc, inquit, corpus tuum perfectæ justitiæ actionem sortietur, florente nimirum jam tum illo, leloque virtutum colore et venustate admirabiliter splendente. Et cogitationibus tuis, quæ ossium more animam intus constringunt, plena a Deo curatio obvenerit. Hæc ille.

9. HONORA (Chaldaicus, *glorifica*) DOMINUM DE TUA SUBSTANTIA, ET DE PRIMITIIS OMNIUM FRUGUM (Syrus, *fructuum*) TUARUM DA EI. — Ita Romana et Hebræa. Verum Beda, Lyranus et alii legunt, *da pauperibus*; Septuaginta, *honora Dominum de justis tuis laboribus* (Chaldaicus, *de tuo mammona*; Syrus, *de tua possessione*; Vatablus, *de tuis opibus*; Pagninus, *divitiis tuis*), et *primicias da ei de tuis fructibus justitiæ*; Aquila, Symmachus et Theodotus, *de germine tuo*; Hebræus, *de proventu tuo*; S. Augustinus, *serm. 1 De decimis*: « Deliba ei de tuis laboribus. »

Primo, Beda, Lyranus, Hugo, Dionysius hæc accipiunt de elemosyna, *g. d.* Da elemosynam, non tam ut subvenias pauperi, quam ut Deum per eam honores, scilicet faciendo eam pura intentione placendi uni Deo, eumque honorandi; ideoque fac eam animo hilari, largo et liberali, ac de primis et mellioribus fructibus, ut præcipit Deus, *Num. xviii*, 29. « Da ei, » id est, da pauperibus propter amorem et honorem Dei; honor enim divinæ majestatis exigit ut meliora et majora ei dentur, non ex rapina, sed ex bonis justo labore partis, idque animo læto et liberali. Denique Dei honor est, quod divites, quos ipse sui vicarios constituit, provideant pauperibus: Dei enim est omnibus providere de necessariis; sed partem suæ providentiæ transcripsit in divites, ideoque illis divitiis dedit, ut ipsi per eas vice versa succurrant pauperibus. Quare cum id divites præstant, consulunt honori divinæ providentiæ, faciuntque ut pauperes eam agnoscant et glorificent. Hoc est quod ait Apostolus: « Ministerium hujus officii (elemosynæ) non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationem ministerii hujus glorificantes Deum, et etc. Gratus Deo super inenarrabili dono ejus, » *II Cor. ix*, 12. Ita hunc locum explicat S. Augustinus (si tamen is est auctor), lib. *De Vita Christiana*, cap. xii: « Melius est, ait, te non facere elemosynam, quam unde patuos legis, inde plurimos, denuotare. Illam elemosynam Deus comprobat, quæ de justis laboribus ministratur, sicut scriptum est: Honora Deum de tuis justis laboribus, et

et deliba ei de tuis justitiæ fructibus. Nam illam elemosynam abominatur et reprobat, quæ de lacrymis præstatur alienis. »

Secundo, alii hæc accipiunt de oblationibus, victimis, decimis et primitiis juxta legem Deo offerendis; dum enim hæc offerantur Judæi Deo, hoc ipso protestantur se hæc a Deo accepisse, ideoque illi accepta referre. Unde primitias dabant quasi primos et meliores fructus, decimas quasi frugum complementum: ut testarentur, tam prima quam media et ultima, adeoque omnia, se a Deo accepisse. Primitiæ, inquit Vatablus, significant inchoationem a Deo, decimæ vero perfectionem: Deus enim dat incrementum et perficit. Hæc ergo protestatione honorabant et glorificabant Deum. Ita S. Hieronymus in cap. xlv *Ezech.*, Cyrillus, lib. II *in Joannem*, cap. xci, S. Gregorius, lib. VII *Registr. epist. 111*: « Quidquid, inquit, in Dei sacrificio ex seclors offertur, omnipotentis Dei non placet inaudiam, sed irritat. Hinc scriptum est: Honora Dominum de tuis justis laboribus. » Sic et Cajetanus, Bayanus, Jansenius, R. Salomon, R. Levi et alii.

Hic sensus hoc loco magis proprius et genuinus est, tum quia per vota, sacrificia, decimas et primitias proprie honoratur Deus: illorum enim oblatio est actus religionis, cujus actus elicitus est Deo debitum honorem et cultum tribuere; elemosyna vero est actus elicitus a misericordia, qui subinde duntaxat imperatur a charitate, vel religione; tum quia hæc omnia proprie spectant Deum, deoentque actus quibus eum colere debeamus, nimirum sperando, reverendo, honorando illum per oblationes lege prescriptas.

Allegorice S. Cyrillus, lib. III *in Joan.*, cap. xxxix: Christiani, inquit, in lege nova offerunt Deo fructus justitiæ, cum non corruptibiles et exteriori materia, sicut Judæi, sed ut veri adoratores adorant Deum in spiritu et veritate, ut sanxit Christus, *Joan. iv*, 22. Sic et auctor *Catene Græcorum*, qui et addit: Allegorice autem is Deo primitias offert, qui omnem recte factorum causam et laudem illi, tanquam primario auctori humiliter submissoque animo tribuit, sibi vero ex omnibus nihil quidquam proprium adscribit; aut qui ex quovis studiose actionis genere aliquid illi tanquam primogenitum offert. Exempli causa, mane dum a somno exurgit, primitiarum loco defert illi orationem et gratiarum actionem; ex verbis autem tanquam primitivam offert illi psalmodiam; idemque in reliquis omnibus operibus et actionibus, ex quibus justa oblatio fieri potest, observare curat. Tum si omnem curam et cogitationem a prime exortu usque ad seram noctem ab omni vitio peram incontinentiamque retinere studeat, omnemque voluntatis suæ momentum Deo assignat in summa, jubemus hic omnes bonorum operum fructus Deo fideliter offerre. Per horrea autem et torcularia sensilis appetitus vires insinuat; per frumentum vero morum præcepta divinaque

sapientie decreta, nec non reconditos sacrarum Scripturarum sensus; per cellas tandem facultates animas, quae rationi obstinate repugnant: has enim omnes his rebus impleri oportet, quas quisque ex mystica sua messe aut spiritali vindemia colligerit. Haec ille.

10. ET IMPLEBUNTUR HORREA (Aquila, *apotheca*) TUA SATURATE, ET VINO TORCULARIA TUA REDUNDABUNT. — Syrus, *vinum saturient, q. d. Si honores Reum dando eleemosynam pauperibus, vel potius dando oblationes, decimas et primitias lege praescriptas Deo, Deus vicissim dabit tibi copiosam messem frumenti, et ut varum vindemiam, ex quibus multa vini dolia exprimas ea copia, ut vinum redundet et superfluat. Per saturitatem enim intelligitur abundantia frumenti et fragum, quae heros cum familiis assatim exsaturent. Est metalepsis vel metonymia; ponitur enim effectus pro causa, puta saturitas pro frumento. Unde Septuaginta vertunt, ut impleantur cellaria tua saturitate frumenti, vino autem torcularia tua redundant, vel superfluant; Vatablus et Pagninus, vino torcularia tua se rumpent. Hoc enim proprie significat Hebr. *וַיִּמְלֵא הַיִּצְוֹרִים*, q. d. Tanta erit vini copia, ut torcularia ipsa disrumpantur, ait Abenezra. S. Hieronymus, in cap. xlv. *Ezech.*, legit, implebuntur horrea tua frumento; S. Augustinus, serm. 1. *De decimis, replentur aerea frumento*. Additque: « Et non erunt in eis neque morbi, neque casus, » q. d. Erunt fruges tunc uti multae, ita sanae et integre, sine vitio, vel infortuio illo. S. Isidorus legit, implebuntur horrea tua ubertate, quae vox iuncta est ab uberibus lacte fecundis. Sicut enim illic quo plus lactis emanant, eo plus novi admittunt et recipiunt: sic opes quo magis in eleemosynas et oblationes Dei erogantur, eo magis affluunt. Unde Clemens Alexandrinus, lib. III. *Pedagog.* cap. 1: « Largito, ait, bonus est finis benignitatis, et potum silentibus communicans rursus augetur et repletur; sicut ad ubera, quae surgunt vel mulgentur, solet lac copiosius accedere. »*

Ratio est prima, quia id ipsum hoc loco et aliis, quasi congruum pietatis mercedem et premium Deus promisit. Unde *Eccli.* xlv. 11: « Sanctifica, ait, decimas tuas. Da Altissimo secundum datum spiritus, etc. » quoniam Dominus retribuens est, et operibus tantum reddet tibi. » Vnde ibi dicta.

Secunda, quia qui opes erogant in opera pia, de recte eis utuntur; quare merentur earum esse dispensatores et domini. Quocirca illis eas creditur et committit Deus, neque ac homines prudentes et pii, qui sua optime erogare et utilissime collocare cupiunt. Unde Hebraei eleganti, sed vera pronominata dicunt: *אשר אשר, id est decima datur*; « mirum si de decimas Deo, ipse te ditabit. Avaris vero, qui opes recondunt; aut prodigis, qui eas inutiliter profundunt vel abligunt, tam Deum quam homines opes negant, imo subtrahunt. Unde S. Augustinus, hom. 1. *De decimis*: « Ille, ait, est

Dei iusta consuetudo, ut si illi decimam non dederis, tu ad decimam revoceis, scilicet novem octavo partibus detractis. » Ita Cain, qui avaro peccata dabat Deo, Deus vicissim in os regerit: « Non dabit tibi terra fructus suos, » Genes. iv.

Tertia, quia hoc poscit natura frugum et operum, ut scilicet expandantur in id ad quod a Deo creati sunt, scilicet ad honorem Dei, et alimentum egenitum; hic enim est finis, et quasi beatitudo earum. Unde *צִדְקָא, id est pecunia*, Graece dicuntur *ἀγαθὸν ἔργον*, id est *ab utendo*, quod scilicet eis bene uti, saneeque eas expendere oporteat. Quare fruges, si loqui possent, clamarent; vel, si alas haberent, utique volarent ad viros pios, qui illis pie utuntur, easque in Dei honorem erogant.

Quarta, quia id congruit Deo, « mirum Dei sapientie, justitiae et sanctitati, ut sua dona sapienter, juste et sancte effundat in eos qui eisdem sapienter, juste et sancte sunt usuri. » Dei gloriam et pauperum alimoniam. Unde ipse *Malach.* ii. 10: « Inferte, ait, omnem decimam in horreum meum, et sit cibus in domo mea, et probate me super hoc: si non aperuerit cataractas caeli, et effuderit vobis benedictionem usque ad abundantiam. » Quae de re ibidem plura dixi.

Mystice, vir pius Deum sanctis operibus colens, omnesque suas dotes mentis et corporis, cum a Deo accepit, ad ejusdem honorem referens, ad ejusque laudem et gloriam expendens, implet horrea mentis suae sapientia, gratia et virtute. Ita R. Levi. Quare in eo impletur spiritaliter, quod corporaliter praestitum est Iudaes sub *Ezechia*, quorum haec est vox II. *Paral.* xxxi. 10: « Ex quo ceperunt offerri primitiae in domo Domini, comedimus, et saturati sumus, et remanserunt plurima, eo quod benedixit Dominus populo suo. » Audi S. Cyrillum, lib. xvi. in *Levit.*: Justus manducans replet animam suam non cibo corporali (hic enim iustus saepe defuit et deest), sed cibo caelesti, qui est verbum Dei et sapientia eius, quo semper pascentur iusti.

11. DISCIPLINAM DOMINI, FILII MI, NE ABJICIAS, NE DEFICIAS (Aquila, *ne reprobes; Chaldaeus, ne excreveris; Theodotion, ne reprehendas, neque fastidias; Chaldaeus, ne nauseas; Syrus, ne tadio officiaris cum ad eo corripieris.* — Septuaginta, *filii, ne parvipendas disciplinam Domini, neque fatigeris* (Graece *ἢ τὸ βῆναι, id est ne dissolvaris*, ne enervaris, ne cadas animo) ab eo correptus; S. Hieronymus in cap. xx. *Ezech.* legit: « Fili, ne contristeris ad disciplinam, neque deficias quando ab eo argueris; » S. Cyrillanus, lib. *De Habitu virg.*: « Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus; » Pagninus: « Correctionem Domini, filii mi, ne abjicias, et ne tadio officiaris propter increpationem ejus; » Tigurina, *castigationem Domini, filii, ne averseris, neque fastidias; Vatablus, ne moleste feras ad increpationem ejus*. Quocirca ait R. Salomon Isaacides: Si Deus erumnis, quibus corrigaris, angere te velit, eas imprimis ut

singulare Dei munus habeto; sicut enim pater, qui filio unice dilecto benefacere studet, postquam illum flagello percusserit, mox enim demum blanditiae delimit, ita iunioris tibi bona videbuntur, postquam pavoris. »

12. QUEM ENIM DILIGIT DOMINUS, CORRIPIT (Septuaginta, *arguit*), ET QUASI PATER IN FILIO COMPLACET SIBI. — Hebraeus, *et tanquam pater filium voluit; vel, et tanquam pater filium* (castigando) *delectatur*; Chaldaeus, *et sicut pater qui corripit* (Syrus, *erudit*) *filium suum*; Vatablus, *quem enim Dominus amat, objurgat* (Pagninus, *increpat*), *et tanquam pater filium* (corripit quem) *amat unice*; Septuaginta vero aliis punctis legentes vertunt, *quem enim diligit Dominus, arguit; flagellat autem omnem filium quem suscipit*.

Per disciplinam ergo accipe correptionem Dei, tum eam quae fit per verba Dei vel vicariorum ejus, puta rectorum, concionatorum, confessorum, magistrorum, etc.; tum eam quae fit per flagella et tribulationes a Deo immissas vel permissas, sive ad culpam commissarum castigationem, sive ad committendarum praeservationem, dum videlicet ad patientiae et virtutis incrementum Deus innocenter et immeritum affligit, uti afflixit S. Job. Error enim damnatus, a Pontifice est hic: « Omnes justorum tribulationes sunt penae peccatorum. » De verbali castigatione hunc locum explicat Christus, *Apoc.* cap. iii. 19, dicens: « Ego quos amo, arguo et castigo. » De reali per verbera et flagella explicat S. Paulus *ad Hebraeos* cap. xii. vers. 5, ubi ex Septuaginta sic ait: « Filii mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris, dum ab eo argueris; quem enim diligit Dominus, castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit. » Septuaginta enim, et ex his S. Paulus, aliis punctis in Hebraeo legerunt *כִּיבִיב* *kieb*, id est *affligit, flagellat, cruciat, dolere facit*; pro quo Noster et alii legunt *כִּיבִיב* *kieb*, id est *sicut pater*. Esto Noster Ribera in *Hebr.* cap. xii. 3, censet Septuaginta legisse iisdem punctis quibus Noster, scilicet *כִּיבִיב* *kieb*; hoc enim primo significat « sicut pater; » secundo, « flagellat, » legendo *כִּיבִיב* per *patib* sub *aleph* (et forte tempore Septuaginta *cameis* caractere non differabat a *patib*), ut *cal* ponatur pro *piel* vel *hiphil*, scilicet *kaab* pro *kieb* vel *kieb*. Rursum Baynus subaddit *ne castigat*; unde iisdem punctis legens sic *וְאֵת, quem enim diligit Dominus, castigabit, et sicut pater filium* (castigat) *cut bene vult*. Fusc hunc locum tractat S. Paulus *Hebr.* cap. xii. 3 et seq., ac ego ibidem; quare hic plura non addam, ut ad ulteriora, quae multa supersunt, pergam.

Summa est, per disciplinam significatur hic tum morum castigatio, tum severa educatio. Deus enim suos filios non educat blande ut mater, ne eos faciat molles et ignavos, juxta illud:

Blandia patrum seque facit indulgentia motus;

sed dure ut pater: idque primo, ut puerilem le-

vitatem deponant, sicutque maturi et vini. Secundo, ut vita perierit et naturae innata rescescit. Cum corripieris ergo, « ne deficias, » id est, ne pusillanimitas tias, ne ob id te abjicias, ut servi facere soleant; sed potius gloriaris, et excellentem te reputa; tunc enim, ut pulchre ait Nazianzenus de plaga grandinis: « Recepisti monile ingeniorum. » Unde rationem correptionis subdit, dicens: « Et quasi pater in filio complacet sibi, » q. d. Quia Dei pro singulari amore filiorum in illis sibi complacet, idcirco nequit in eis aliquid tolerare, quod sibi displiceat: hinc illos castigat, ut illud tollat. Quare sicut medicus urens et aegrius non irascitur aegro, sed aggritudini: sic Deus castigans non irascitur filii vitiosis, sed ipsis vitiosis, adeoque pro filijs pugnat contra vita. S. Augustinus in *Psal.* xxi: « Intellige, ait, homo, medicum esse Deum, tribulationem esse medicamentum ad salutem, non penam ad damnationem. » Unde Apostolus hanc Dei disciplinam ait esse consolationis, non desolationis, *Hebr.* cap. xii. vers. 5.

Tertio, ut evadant duri et fortes tam corpore quam animo, quasi athlete ad benevagos quosvis labores et agones. Unde Seneca, lib. *De Providentia*: « Deus, inquit, bonos ut severi patres durius educat, vultque eos dolentibus ac damnis colligere robur. » Et Glossa: « Tanto minus, ait, de flagello, quo castigamur, murmurare debemus, quanto certius in eo pignus paternae dilectionis tenemus. » Hoc est quod ait *Eccli.* cap. vii. vers. 21: « Quam aspera est nimium sapientia indoctis hominibus; quasi lapidis virtus probatio erit in illis. » Vide ibi dicta. Et Isidorus Pelusiota: « Vir patiens, inquit, laborum exploratio est, et quasi lapis *δοκιμῆς*, id est *probationis*. Sicut ergo lapide lydio probatur bonitas auri, sic labore et dolore probatur bonitas patientiae et patientis. Nam, ut ait Nazianzenus in *carm. De Virtute et vitis*: « Patientia mollescit in decore. » Sicut ergo bonus stomachus concoquit cibos quantumvis duros, sic valida patientia decoquit adversitates quantumvis graves. Ex adverso sicut imbecillis stomachus carum salsam concoquere non potest, sic infirma et debilis patientia acria verba et verbera digerere nequit. Unde S. Chrysostomus, hom. 2. *ad Popul.*: « Quod, ait, de voluptate dixi, enim non in ciborum apparatu, sed in comendatione, affectu situm esse, idem de contumelia vel molestia dico, enim non a contumeliantium sententia, sed a patientium affectu constructi vel destrui. » Hoc est quod ait Sapientia: « Contumeliosus dolorem non in se, sed in sensu sentientis sentit. »

Quarto, denique Sanctos crucibus exerceat Deus, ut merentur preparari aeternam, ad quam eos destinat et preparat. Ita S. Augustinus in *Psalm.* xxiii: « Duos filios, ait, habet homo: alterum castigat, alterum dimittit: facit unum male, et non corripit a patre; alter, mox ut se moverit, flagellatur. Unde ille dimittitur, et ille caditur? nisi quia huic corde hereditas servatur, ille autem dimissus ex-

hæredatus est; videt eum non habere spem, et dimittit eum, ut faciat quod vult. » Plura hæc de re dixi Jacob. 1, 2; Apoc. III, 19; Eccl. II, 1 et seq. Eam ergo, o athleta Christi, affligeris, vexaris, tribularis, cogita, non ab homine, sed a Deo tibi hæc quasi disciplina immitti, ideoque eo amore, quo Deus quasi pater tibi ea immittit, eodem quasi filius tanti patris ea suscipe, ac brachii voluntatis extensis amplexare dicendo: Hæc crux, hæc ærumna mihi a te, o Pater, ab æterno destinata est; amplector eam ex toto corde, quia sic placitum ante te. Et cum S. Andrea: « O crux amabilis, diu desiderata, concupiscenti animo præparata! Gaudens ad te venio. Suscipiat me per te, qui pro me pendit in te, et per te me redemisti. »

Nota: Hic finit Salomon præcepta de cultu Dei, quæ numero sunt quingenta. Primum est de spe, quod assignavit cap. III, vers. 5: « Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo; » secundum de reverentia, vers. 6: « In omnibus viis tuis cogita illum; » tertium de timore, vers. 7: « Time Deum, et recede a malo; » quartum de religione, vers. 9: « Honora Dominum de tua substantia; » quintum de patientia, vers. 11: « Disciplinam Domini ne abjicias. »

Moraliter, discit hic quantum bonum sit disciplina et castigatio Dei. « Disciplina, ait S. Augustinus, tract. De bono disciplina, tomo IX, magistra est religionis, magistra veræ pietatis, quæ nec ideo increpat, ut ledat, nec ideo castigat ut noceat. Denique mores hominum irata corrigit, inflammata custodit. Ita Salomone dicente: Fili, ne deficias a disciplina Domini, neque fatigeris, cum ab eo increparis. Quem enim diligit Dominus, increpat; flagellat autem omnem filium quem recipit. Nihil profecto est quod non disciplina aut emendet, aut salvum faciat. Quam si quis sapiens apprehenderit, nec gratiam amicitiarum perdit, nec periculum damnationis incurrit. » Idem, De Visit. infirm. citato hoc loco: « Vis scire quia infirmitas corporis salutem animæ parturit? audi Dominum Apostolo

respondentem: Virtus in infirmitate perficitur; si dicat: Complectere quam patris infirmitatem; quoniam illa proficies de vultu in virtutem, si in infirmitate virtus argumentatur. Virtus autem est salus animæ, infirmitas corporis; quandoquidem per virtutem animæ parit salutem, donum Dei est: non enim est aliunde nisi ex Deo salus animæ. Flagellum ergo Dei ne contemnas, sed flagellatus dico: Deo gratias. Dilige corripitorem, dilige corrigentem, dilige arguentem. Non in furore, non in ira, sed in misericordia aperi pulsanti, devotus esto vocanti, gratias age miseranti, redi ad te, cogita parumper, cogita de Deo, pensa si potes, quoniam super omnia opera sua ipsius miserationes. Ipse Deus est, ipse iudex est, nec te vult damnari, nec vult te male judicari, vult tui miserari, flagellat in te misericorditer, quæ in eum deliquisti pertinaciter. »

Hinc S. Augustinus, lib. I De Serm. Domini in monte (et habetur 23, Quæst. IV, cap. XI Ea vindicta), docet Superiores debere imitari Deum, ut quasi patres castigent suos ex amore, non ex odio vel vindicta. Rursus Deus, inquit S. Cyprianus, lib. De Habitu virginum, corripit ut emendet per disciplinam, ac consequenter docet singulos, etiam sacerdotes, debere amare, non disside disciplinam, ac eos qui se de erratis admonent et corripunt. « Disciplina, inquit, custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris, fomes ac nutrimentum bonæ indolis, magistra virtutis, facit in Christo manere semper, ac divina premia pervenire. Hanc et sectari salubre est, et aversari ac negligere lethale. Fili, ne neglexeris disciplinam Domini, nec defeceris ab eo correptus, » etc. Causam subdit: « Considerantes quod templa Dei sint membra nostra, ab omni fæce contagionis anti-quæ lavari vitalis sanctificatione purgata; nec violari illa aut pollui fas est, quando qui violat et ipse violatur. Eorum non templa cultores et antistes sumus; serviamus illi, cuius esse jam cepimus. »

TERTIA PARS CAPITIS.

DE DIGNITATE, USU ET PRETIO SAPIENTIÆ.

Idem argumentum tractat Ecclesiasticus cap. I, cap. XV, cap. XXXI. Vide ibi dicta.

13. BEATUS HOMO QUI INVENIT SAPIENTIAM, ET QUI AFELIX FRUENTIA. — SYRUS, qui invenit prudentiam; Chaldaeus, qui profert vel eructat intelligentiam; Septuaginta, et mortalis (S. Augustinus contra Adimantum, cap. XIX, legit immortalis) qui vidit (Scholiast. qui tenuit) prudentiam; Tigrina, o felicem hominem qui invenit sapientiam (id est cognitionem Dei, quæ fit per disciplinam et tribulationem, ait Vatablus), et qui haurit, vel eruit prudentiam; Pagninus, beatus homo qui invenit sapien-

tiam, et homo qui eduxerit eam in lucem. Hebraeus est פֶּן יִפְּחֵהוּ, quod Aben-Ezra exponit, q. d. Beatus homo qui, postquam sapientia imbutus fuerit, eam in vulgus prodit. Et R. Salomon: Iaphic, inquit, id est educti, q. d. Beatus est qui alios sapientia imbuti, qui scilicet illam corde suo conclusam et latentem ore suo deponit, et aliis communicat.

Beda, Aben-Ezra, Dionysius, Salazar et alii hæc nectunt precedentibus: « Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias, » ut causam subdat dicens: « Beatus homo qui invenit sapientiam, » q. d. Discipulus

nam et castigationem Dei amplectere. imo beatum te asstima. qui per eem pervenies ad veram sapientiam et virtutem, in qua vera beatitudo consistit, juxta illud Job v, 17: « Beatus homo qui corripitur a Deo; increpationem ergo Domini ne reprobes: quia ipse vulnerat, et medetur; percutit, et manus ejus sanabunt. » Dei ergo *παιδεία* sunt *μαθήματα*, imo *μακαρίσματα*, nimirum passiones et cruce a Deo immissæ sunt discipline et doctrine, imo beatitudines, atque, ut ait S. Pacianus Episcopus Barcinonensis in *Parænesi ad penitentiam*: « Tribulatio est repertorium divinorum, et inventarium cognitionis Dei. » In cruce enim invenitur Deus juxta illud Psalms: « Cum ipso sum in tribulatione. »

Verum generalis est hæc sententia, nec arctanda ad solas cruce: redit enim de more Salomon ad laudes sapientie. Plenus ergo sensus est, q. d. Beatus ille qui sive per orationem, sive per studium, sive per tribulationem, sive quo alio modo invenit et acquirit sapientiam; beator est, qui in ea sensim ita crescit, ut tandem affluat et abundet sapientia, ita ut et in alios eam eructet et effundat. Unde S. Bernardus, *De Convers. ad Clericos*: « Si corde, inquit, habueris sapientiam, ore afflues prudentia; sed affluere, non effluere cura, » nimirum esto concha, non canalis: concha enim prius se ipsam implet aqua, antequam quidquam emittat; canalis vero omnem emittit aquam quam recipit, nec quidquam in se retinet. Prius ergo te imple sapientia, deinde eam in alios effunde; insipientes enim qui, statim ut aliquid sciunt, volunt esse doctores, totam sapientiam effundunt, et nil ejus in se retinent, uti idem ait serm. 48 in Cant.: « Quamobrem si sapis, inquit, concham te exhibebis, et non canalem, etc. Verum canales multos habemus hodie in Ecclesia, conchas vero perpaucas. »

Huc facit illud S. Chrysostomi, orat. 4 *Contra Judæos*: « Sicut, inquit, in pecuniis, qui duos lucratus est aureos, proclivis est ad decem, et ad viginti colligendos et congregandos: sic usu venit in virtute, qui fecerit bonum opus, officiumve præstitit, exultationem et exhortationem sumit, ut quoquo modo benedicta cumulet. » Nam ut aiebat S. Dominicus Loricatus, rogatus quomodo ad tantam vite austeritatem pervenisset: « Sicut somnus somnum adescat, sic vigilie vigilias pariunt, labor laborem, penitentia penitentiam allicit et invitat, » ut si unam feceris, secundam, tertiam, quartam, etc. facere gestias, itaque in ea crescas, adeo ut tandem nulla tibi dura vel difficilis videatur, uti videre est in priscis illis Ascetis et Anachoretis. Simili modo aiunt Hebræi: « Peccatum trahit peccatum, et præceptum trahit præceptum, » q. d. Sicut peccatum unum allicit ad alterum, ita observatio præcepti unius allicit ad observationem alterius, ut, si unum impleres, cupias implere et alterum.

14. MELIOR EST ACQUISITIO EJUS NEGOTIATIONE ARGENTI, ET AURI PRIMI ET PURISSIMI FRUCTUS EJUS. — Jansenius et alii legunt, et auro purissimo fructus ejus; Complutenses, et auro primo fructus ejus; Syrus, auro purgato vel probatissimo pretiosiores fructus ejus. Sic ergo Nostra versio necleda et exponenda est, ut *melior est negotiatio* repetatur in posteriore membro, hoc modo: Melior est acquisitio sapientie negotiatione argenti, et fructus ejus melior est negotiatio auri primi et purissimi. Hunc esse sensum patet ex Hebræo, qui sic habet: *Quia melior est negotiatio ejus negotiatio argenti, et auro melior est proventus ejus*. Ita Pagninus, Chaldaeus. Et Septuaginta, *melius est, inquit, illum mercari, quam auri et argenti thesauros*; Tigrina, *quia potior est mercari illius thesauros, et proventus ejus auro puro puro, q. d. Studium sapientie longe antecedit studium divitiarum*, ait Vatablus. Jam quia in negotiatione sunt duo, scilicet merx que emitur, et pretium quo illa emitur, hinc duplex hic dari potest sensus: Prior, q. d. Sapientia est merx pretiosior auro et argento, ideoque præ omni auro comparanda. Posterior, q. d. Melius est sapientia quasi pretio mercari et emere salutem omnemque bonum, quam auro mercari et emere merces quaslibet etiam pretiosissimas; proventus ergo et fructus, quem profert paritque sapientia, melior et præstantior est quolibet auro et proventus auri. Ex quo inferendum relinquitur beatum esse eum qui invenit et acquirit sapientiam; hoc enim præcessit, idque hic probat, scilicet beatum esse sapientem, eo quod sapientie pretium sit inestimabile. Igitur significat duo: *Primum*, mercatum optimam esse spiritalem, quam mereamur sapientiam et virtutem; mereamur autem eam oratione, studio, rerum terrenarum contemptu, exercitio et adversitatum patientia: quare mercatum hæc longe meliorem, id est digniorem æque ac utiliore esse mercatura quæ comparatur aurum et argentum, quia his longe præstat, longeque dignior et fructuosior est sapientia, quo tacite innuit præ sapientia cætera omnia parvi vel nullius esse momenti. *Secundum*, longe melius nos per sapientiam mercari et comparare Dei gratiam et gloriam, quam mercatores per aurum et argentum mercantur et emant merces corporales etiam pretiosissimas; quare huic uni sapientie mercatura nobis esse incumbendum præ omni mercatura auri et argenti, tum ut eam comparemus, tum ut per eam acquiramus felicitatem æternam. Ipsa ergo pretiosior est omni pretio et re pretiosa, ait Eustachius in *Catena Graecorum*. Igitur sicut mercatores laborant assidue, ut accumulent aurum, sic sapiens labore noctes et dies, ut auget et accumulat sapientiam et virtutem, puta opera bona et merita, quibus immensos gloriæ thesauros sibi in oculis comparat. Adit R. Salomon meliorem esse negotiationem sapientie, quam sit auri et mercium: quia in hac qui illas vendit, easdem perdit et emptori resignat; in sapientia vero, qui eam aliis communicat, em-

dem sibi reservat, imo adauget; perinde ac qui lumine candelae suae candelam alterius accendit, lucem suam non perdit, sed auget et multiplicat. Hinc facit proverbium Arabicum alibi a me citatum: «Acquire tibi aurum cum mensura, et scientiam sine mensura, » q. d. Opibus quantum vitae sal est, et sapientiam et virtutem in infantiis vitæ.

45. PRETIOSIOR EST CUNCTIS OPIBUS; ET OMNIA, QUAE DESIDERANTUR, HEC NON VALENT COMPARARI. — Pagninus et Vatablus, gemmis hæc est pretiosior, et omnia quæ capere potes, et cupiri vel acquirari non possunt. Pro opibus Hebraice est כִּיְסוּרִים penim, quod Cajetanus, Pagninus, Tigurina et alii vertunt, margaritis. Noster, cap. xx, vers. 18, vertit, gemmis; Syrus, lapidibus pretiosis, et nihil est quod comparetur ei; alii, adamantibus. Unde Septuaginta, quos sequitur S. Augustinus *Contra Adimantum*, cap. xix, paraphrasticè nonnulla addentes sic vertunt: « Nonne resistit illi ullum malum? bene nota est omnibus appropinquantibus ei; omne autem pretiosum non est illa dignum. » Significat sapientiam adeo esse pretiosam, ut dignitate et pretio superet omnes res pretiosissimas, uti gemmas, adamantes, margaritas, quæ olim, cum magna earum erat raritas itinere in Indias nondum perfectæ, summi erant pretii. « Principium culmenque omnium rerum pretii margaritam tenent, » ait Plinius, lib. IX, cap. xxxv. Hinc alludens Christus, ait S. Chrysostomus in *Catena*, ait *Matth. xiii, 45*: « Simile est regnum celorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas; inventa autem una pretiosa margarita, abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam. » Vide tredecim analogias inter margaritam et sapientiam vive virtutum, præsertim heroicam et Apostolicam, quas recensui *Apoc. xxi, 21*: quare hic plura non addam.

Hic igitur verum est illud Tertulliani in *Scorpiano*, cap. iv: « Si tanti vitrum, quanti verum margaritum? » id est si vitæ et fucate opes et honores ita illiunt animas mundanorum, ut pro eis labores cunctos, dolores et vitam insument; quam fideles exultare debent opes et gloria coelestes, quas parit sapientia et virtus, ut pro eis ultra capessant labores omnes, ac probra, tormenta et martyria quælibet forti et alacri animo sustineant!

Secundo, significat sapientiam superare omne desiderabile, ideoque solam cordis nostri desiderium implere et exequare; quia scilicet ipsa sapientia creata est divina, increata vero est ipse Deus, qui solus replet immensam anime nostre capacitatem et sitim; ut « plena sit voluptas, dum non stimulator aviditas, » ait Ambrosiaster in *I Cor. i, 12*. Deus enim immensum est bonum, quod animam ita implet, satiat et inebriat, ut nil ulterius desiderare vel capere queat. Unde Nazianzenus in *carm. De Beatitude*:

Felix qui Christum fortibus omnibus unit.
Felix qui pectus tradidit omne Deo.

Tertio, docet sapientiam et virtutem ferrosam cunctis gemmis et adamantibus, qui ferro, malleis et igni resistent, imo sunt duriores; simili enim modo virtus solida superat omnia adversa. Unde Septuaginta vertunt, non resistet illi ullum malum; imo « crescit adversa sagitata virtus; » est ergo fortior adamante. Audi S. Chrysostomum, hom. 4 in *Genes.*: « Adamantibus solidiores Dei gratia nos efficit, et si volumus, omnino invictos. Itaque sicut qui adamantem tundit, nihil illi nocet, sed seipsum fatigat et robur suum imminuit in hunc modum se habent res nostræ cum salutis nostræ adversario, si armis quæ nobis Spiritus Sancti gratia exhibet, nos maniamus. » Addit Plinius, lib. XXXVII, cap. iv, et ex eo S. Hieronymus in *Amos* cap. vii: « Adamas, ait, venena irrita facit, lymphationes abigit, metusque vanos expellit a mente, et ob id quidam eum Anachitem vocaverunt. » Idem multo magis facit sapientia et virtus. *Tertio*, S. Isidorus (cui consentit S. Augustinus, *XXII De Civit. Dei*, cap. iv), lib. XVI *Origin*, cap. xiii: « Adamas, inquit, dissidet cum magne lapide in tantum, ut juxta positus ferrum non patitur abstrahi a magne, aut si admotus magne comprehendit, rapiat atque auferat. » Ita Martyrum virtus minas, tormenta et terrores tyrannorum non tantum contempsit et irrisit, sed et ambivit, atque ad se attraxit. Audi S. Ambrosium, lib. VII, *epist. 53*, qua narrat S. Paulum sibi apparuisse et revelasse corpora, æque ac Martyrium S. Gervasii et Protasii: « Aslasius, ait, iussit B. Gervasium (eo quod idola muta irrisisset) tamdiu plumbalis tundi, quamdiu exhalaret spiritum. Quo remoto iussit sibi adstare Protasium. Cui et dixit: Miser, vel tu vivere stude, et noli *Subitaneus* (violenta morte) interire sicut et frater tuus Gervasius. Cui B. Protasius respondens ait: Quis est miser, ego, qui te non timeo, an tu, qui me timere probaris? Aslasius dixit: Ego te, miser homo, quomodo timeo? B. Protasius dixit: In hoc probaris timere me et ledi, si non sacrificavero diis tuis (persuaserant enim idolorum sacerdotes Astasio, illum in bello non habiturum victoriam, nisi egeret Gervasium et Protasium sacrificare diis iratis). Si enim non times te ledi a me, ad sacrificium idolorum non me compelleres. Ego autem te non times contemno me minas tuas, et omnia idola tua ut steropa reputans, Deum solum, qui regnat in cælis, adoro, et e. Age ergo quod copisti (in me exercecundum), ut mihi possit occurrere cum meo fratre Gervasio idole benigne Saluatoris nostri. Tunc Aslasius iussit eum capite cædi. »

Plura de adamante ac virtute Christi et Martyrum, quam representat, dixi *Amos vii, 7*. Idem per umbram viderunt philosophi. Unde Stoicorum dogma erat, « nihil esse expetendum præter virtutem, nihil fugiendum præter vitium. » Antisthenes apud Laertium, lib. VI, cap. 1, asserit, « virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec ulla re

opus habere nisi robore Socratico; virtutem esse armaturam, quæ detrahi non possit. Ensis enim et clypeus excutuntur; sapiens autem ac virtute præditus nunquam non armatus est, eoque vinci non potest. » Phocion: « Unica virtus, ait, potens est, reliqua cuncta nugæ. »

46. LONGITUDO DIERUM IN DEXTERA EJUS, ET IN SINISTRA ILLIUS DIVITIA ET GLORIA. — Septuaginta, longitudo enim ætatis et anni vitæ in dextera ejus, etc. Arabicus, quia in dextera ejus longitudo ætatis, et in sinistra ejus divitiæ, honor et nobilitas; Tigurina, ad dexteram ejus vitæ est diuturnitas, etc. quod Vatablus sic explicat, q. d. In potestate sapientia est longa vitæ, opes et gloria.

Est prosopopœia. Sapientia enim hic more poetico et comico describitur ut ælestis virgo, imo regina, dextera et sinistra præmia sui studiosis et assellæ ostentans. Dextera autem in Scriptura est dignior et potior sinistra, sicut dextera manus in homine potior et fortior est sinistra, dextraque partes animalis sunt potiores sinistris. Unde motus animalium incipit a dextera, ideoque baculi onera imponunt sinistræ: « Cum enim dextera movere, sinistra moveri apta sit; ob eam rem onera non parvi moventi, sed mobili imponi debent, » ait Aristoteles, lib. *De Gressu animal*. Hinc et dextera pugnant athlete et milites, ideoque dextera est symbolum defensionis et tutelæ, esto apud profanos « dextera, an sinistra fuerit potior, dubile nonnulli. Fuit enim variarum ætatum et gentium varius hæc in re mos et consuetudo. Unde Cyrus apud Xenophontem, lib. VIII *Pædiæ*, convivas suos, quos honoratiore loco excipere volebat, ad sinistram collocare solebat, eamque partem vultu cordi viciniorem digniorem dixit. Idem probat Bellarminus, lib. I *De Rom. Pontif.* cap. xxvii, ex Eusebio, lib. I *De Vita Constantini*, ideoque S. Paulum asserit in precibus imaginibus pingi ad dexteram S. Petri, non quasi ipso dignior, sed quasi ejus stipitorem et satellitem, ut scilicet gladio suo eum defendat: qui enim a dextris alienus est, ejus quasi latero est et hyperaspistes. Ita Nebrissensis in *Quingena* cap. xxxix. Plura vide apud Bellarminum, Baronium, Lipsium, etc. Verum apud Judæos dextera potior et honoratior erat sinistra. Nam in Scriptura boni et bona ponuntur ad dexteram, mali et mala ad sinistram, ut patet in electis et reprobis, *Matth. xxv, 33*. Gaudet autem Salomon usu et comparatione dextere cum sinistra, ut patet cap. iv, vers. 27: « Vias quæ a dextris sunt, novit Dominus; perverse vero sunt, quæ a sinistris sunt. » Et cap. xxvii, 16: « Oleum dextere sue vocabit. » Et *Ecc. i, 2*: « Cor sapientis in dextera ejus, et cor stulti in sinistra illius. » Et *Cantic. ii, 6*: « Lava ejus sub capite meo, et dextera illius amplexabitur me. » Igitur longitudinem dierum ponit in dextera sapientiæ, quia in homine nil melius est vitæ quæque conservatione et continuatione. Vita enim est basis et fundamentum opum

gloriæ, cantorumque honorum omnium. Hinc licet æternitas in rebus inanimatis, ut cælestis et elementis, sit dumtaxat et essentia æternitas; in animatis tamen, ut in Angelis et hominibus est vitæ perpetuitas et æternitas. Unde Isidorus *Pelusiota* lib. III, *epist. 149*: « *Adiutor*, inquit, *omni* *æternitas*, id est æternitas est quasi æternitas, vel æternitas, id est æternæ vitæ continuatio, indeque proprie soli Deo, utpote qui solus ortus expers ab æterno vixerit, et in æternum virtuosus sit, congrue asseverat. »

Porro Antonius Nebrissensis in *Quingena* cap. xvi, citato hoc Salomonis loco: Quamvis, inquit, per *Longitudinem ætatis* intelligatur interminabilis vitæ jucunda possessio, respiciat tamen ad illud, quod pertinebat annum vitæ centesimum, incipit in dextera manu computare, cum in sinistra superiores numerasset: ut de Nestore, quæ apud Ovidium dixerat:

Vixi
Anno his centum, anno tertia vivitur ætas

Juvenalis ait:

Felix nimirum qui per tot sæcula mortem
Distulit, atque suos jam dextera computat annos

Et S. Hieronymus, lib. I *Contra Jovin.*: « Centesimus numerus, inquit, de sinistra transfertur ad dexteram. » Modum computandi veterum per digitos dextere et sinistræ explicat ibidem Nebrissensis. Hæc facit quod scribit Plinius, lib. XXXIV, cap. vii: « Janus geminus a Numa rege dicatus, qui pacis bellique argumenta collitur, digitis ita figuratis, ut octavum dierum nota, per significationem anni, temporis et ævi se deum indicaret. » Janus enim est sol, cujus annum cursum totidem dies contineant. Accedit quod in dextera sit religio. Unde Plinius, lib. XI, cap. xlv: « Inest, ait, et aliis partibus religio; sicut dextera osculis aversa appetitur, in fide porrigitur. » Per dexteram enim datam fides datur sanctitatem: quocirca ea porrecta salus denotatur. Hinc cum Marcus in Romanos grassaretur, quos salvos volebat, sublata exporrectaque dextera denotabat, teste Plutarcho et Appiano in ejus Vita. Dextram etiam dicitur quod charissimam, ut *Genes. xxxv, 48*, Benjamin dicitur filius dextera, quia patri Jacobo in deliciis. Denique fetus masculos in dextris gigni, feminas in sinistris docet Plinius, lib. VII, cap. iv, Hippocrates, *Aptor. V*, cap. xxviii, et Galenus, lib. XI *De Usu partium*.

Ad litteram ergo ostentat in dextera promittitque sapientia suis discipulis longævivitatem: quia Deus Judæis (quibus, utpote popularibus sibi concessis, primo et proxime scribit hæc Salomon) per Moysen, *Levit. xxvi* et alibi, promiserat longam et felicem vitam in hoc sæculo, si sua, id est sapientiam, præcepta servarent, ac deinde opes et gloriam, puta abundantiam vini, olei, frumenti, victoriam de hostibus, etc. Porro per hæc tempora